

Exkurze do minulosti – výuka pro budoucnost: příručka pro pedagogy

Tato příručka pojednává o většině článků obsažených v Listině základních práv Evropské unie, zvláště pak o člancích uvedených v hlavě I až IV - důstojnost, svobody, rovnost, solidarita a občanská práva.

Přebal knihy:

Michael St. Maur Sheil/CORBIS

29. října 1996

Osvětim, Polsko

Michael St. Maur Sheil

Encyklopedie

FRA - Agentura Evropské unie pro základní práva

Schwarzenbergplatz 11

1040 - Vídeň

Rakousko

Tel. +43 (0)1 580 30 - 0

Fax +43 (0)1 580 30 - 691

E-Mail : information@fra.europa.eu

fra.europa.eu

Exkurze do minulosti – výuka pro budoucnost: příručka pro pedagogy

PŘEDMLUVA

Holokaust nás naučil, že bez úcty a bez dodržování základních lidských práv se nepopsatelné může stát skutečností. Existuje proto těsná souvislost mezi holokaustem a následným vývojem lidských práv. Po přijetí Všeobecné deklarace lidských práv v roce 1948 a následném přijetí evropských regionálních nástrojů pro dodržování lidských práv došlo k postupnému smíření se s odkazem holokaustu a k pochopení jeho významu pro hodnoty, které posilují dnešní Evropskou unii. Evropská unie považuje holokaust za událost klíčového významu pro historii a dědictví Evropy.

Usnesení přijatá Evropským parlamentem, jejichž cílem je udržet památku holokaustu v živé paměti, stejně tak jako Stockholmská deklarace podepsaná v lednu 2000, jsou důkazem toho, že holokaust je ve všeobecném povědomí považován za specifický historický zločin. Je proto nesmírně důležité, abychom v kontextu dnešních problémů neopakovali chyby minulosti. Agentura Evropské unie pro základní práva (FRA) chce, abychom si z holokaustu vzali ponaučení a využili jej ve vzdělávání našich budoucích generací a abychom zejména zúročili kontext lidských práv za holokaustu při výuce o důležitosti dodržování lidských práv, rozmanitosti a ochrany menšin.

Ztrátu lidské rozmanitosti a kulturního dědictví během holokaustu není možno ničím nahradit. Výuka o holokaustu umožňuje zabývat se porušováním lidských práv a zločiny v této oblasti a rovněž pomáhá zlepšovat informovanost a pochopení této historické události. Nicméně není vždy snadné vybudovat pravdivý a smysluplný most mezi minulostí a současností. Řada učitelů, kteří byli dotazováni v rámci výzkumného projektu agentury FRA nazvaného „Odhal minulost pro budoucnost – význam historických pamětních míst a muzeí ve vzdělávání v oblasti holokaustu a ve výuce o lidských právech v EU“, uvedla, že je pro ně důležité nalézt propojení mezi holokaustem a lidskými právy a že by si v této oblasti výuky přáli lepší metodické vedení.

Návštěvy míst a výstav spojených s holokaustem mohou být při výuce o holokaustu a o lidských právech velkým pomocníkem. Na jedné straně umožňují podrobné studium takové historické události, jakou holokaust byl, a na druhé straně zajišťují důležité znalosti k pochopení všeobecné

problematiky lidských práv a současných problémů. Řada míst uvedených v této příručce jsou přímým svědectvím zločinů národních socialistů a následků rasistických a antisemitských ideologií a praktik vedoucích ke stigmatizaci, diskriminaci, odlidštění a nakonec ke zbavení lidských bytostí práva na život. Aby výuka o holokaustu odrážela i naši soudobou společnost, musí vzít v úvahu různá - a někdy protichůdná - hlediska všech zúčastněných skupin: obětí, pachatelů, přihlížejících i zachránců.

Záměrem této příručky je poskytnout inspiraci pedagogům, aby věděli, na co se mají při návštěvách pamětních míst a muzeí spojených s holokaustem soustředit. Příručka se zaměřuje na příklady a procvičování toho, jak mohou návštěvy pamětních míst a muzeí spojených s holokaustem studentům poskytnout konkrétní obraz možných následků selhání úcty k lidským právům. Představuje a rozebírá řadu otázek a nástrojů, které mohou být pomůckou při rozvoji kreativního a kritického myšlení studentů a jejich vědomostí o lidských právech na základě znalosti holokaustu.

Agentura FRA doufá, že tato příručka bude pedagogům při jejich návštěvách pamětních míst a muzeí spojených s holokaustem sloužit jako inspirace. Cílem této příručky je přispět k podněcování diskuze o uchování památky holokaustu a o tom, jaké smysluplné ponaučení o lidských právech z něho plyne.

Agentura FRA děkuje svým kolegům z organizace *Living History Forum* a jejich spolupracovníkům, kteří se podíleli na přípravě Příručky pro pedagogy pro výuku o holokaustu a lidských právech, dále pracovní skupině pro vzdělávání a také pracovní skupině pro památníky a muzea při Mezinárodním výboru pro vzdělávání, připomínku a výzkum holokaustu za jejich cenné komentáře a rady.

Rádi bychom poděkovali Anně-Karin Johanssonové a Christeru Mattssonovi z *Living History Forum*, kteří vypracovali návrh této příručky, a rovněž jejich spolupracovníkům. Jsou to: Jolanta Ambrosewiczová-Jacobsová (Jagellonská univerzita, Krakov); Wolf Kaiser (Dům Konference ve Wannsee, Berlín), Paul Salmons (Vzdělávací institut při Londýnské univerzitě), Monique Eckmannová (Univerzita aplikovaných věd západního

Švýcarska), Barry van Driel (Dům Anny Frankové, Amsterdam), Eva Friedová, Birgitta Löwanderová, Stefan Andersson, Christina Gamstorpová, Max Sollinger, Bitte Wallin a Oscar Österberg (Living History Forum, Stockholm) a Verena Haugová (Frankfurtská univerzita).

Morten Kjærum
ředitel

OBSAH

2	Předmluva
7	Úvod
10	Co říkají pedagogové a studenti?
12	Holokaust a lidská práva
14	Časová osa týkající se lidských práv se zaměřením na Evropu
16	Nástup nacismu v letech 1919–1932
18	Počáteční fáze holokaustu – období 1933–1939
20	Od norimberského procesu k haagskému tribunálu
22	Modely pro budoucnost
26	Významná zkušenost
28	Rozvržení návštěvy pamětního místa
30	Holokaust a lidská práva jako předmět výuky
32	Autenticita – dojem opravdovosti
34	Během vaší návštěvy koncentračního a vyhlazovacího tábora Osvětim možná nic neuvidíte – pokud se nebudete pozorně dívat
35	Co zmizelo z ostrova Rhodos
36	Silné emoce při návštěvě autentického místa
38	Jednotlivci skrytí za statistikami
41	Fotografie vyvolávají otázky
42	Pachatelé, oběti a přihlížející
44	Zkoumání pachatelů a obětí
46	Přihlížející – mlčící většina
48	Aktivní účast usnadňuje vzdělávání
50	Multikulturní třída
52	Prostor pro diskuzi

ÚVOD

Kontext vzniku této příručky

K připomenutí šedesáti let, které uplynuly od protižidovského pogromu v roce 1938 známého jako „křišťálová noc“, zahájila Agentura Evropské unie pro základní práva (FRA) vzdělávací projekt v oblasti holokaustu a lidských práv. Počáteční pilotní iniciativy v podobě video konferencí mezi přeživšími a mladými lidmi ukázaly význam holokaustu pro vzdělávání mladých lidí v oblasti lidských práv v současnosti. V roce 2006 získala agentura FRA úlohu pozorovatele v Mezinárodním výboru pro vzdělávání, připomínku a výzkum holokaustu (Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, ITF) a ve svých aktivitách zaměřených na výuku o holokaustu a lidských práv se opírala o následující hlavní témata, na která se výbor ITF zaměřoval: (1) Proč učit o holokaustu? (2) Co o holokaustu učit? a (3) Jak o holokaustu učit? Agentura rovněž využila zkušeností a výsledků činnosti Rady Evropy a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) v této oblasti.

Na tomto základě se projekt zaměřil na hledání vazby mezi výukou o holokaustu a výukou o lidských právech, na stávající praxi pedagogické koncepce, metodiky a průběhu návštěv na pamětních místech a v muzeích a na potřeby pedagogů při přípravě přednášek o holokaustu a lidských právech. Výsledky projektu byly předány k využití v rámci širších politik EU, jako je evropský rámec klíčových kompetencí pro celoživotní učení a program Evropa pro občany. Tyto výsledky rovněž usnadnily dialog o vzdělávání na téma holokaustu a lidských práv.

Tento projekt se zaměřuje na pamětní, pedagogické a výzkumné aspekty a na otázky spolupráce spojené s činností odborníků zabývajících se těmito jednotlivými oblastmi v praxi.

Seznam aktivit v rámci projektu

- Výzkumná zpráva nazvaná *Discover the past for the future: The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU* (Odhal minulost pro budoucnost: význam historických pamětních míst a muzeí ve vzdělávání v oblasti holokaustu a ve výuce o lidských právech v EU)
- Příručka pro pedagogy pro výuku o holokaustu a lidských právech
- Přehled nových postupů v oblasti výuky o holokaustu a lidských právech na původních historických pamětních místech a v muzeích
- Soubor pomůcek pro výuku o holokaustu a lidských právech
- Síť pedagogů, historických pamětních míst, muzeí a mládeže

Výzkumná zpráva obsahuje hodnocení výuky o holokaustu a lidských právech na původních historických pamětních místech a v muzeích věnovaných památce holokaustu.

Příručka pro pedagogy poskytuje pedagogům inspiraci a návod, jak mohou nejlépe využít návštěv historických pamětních míst a muzeí k výuce o holokaustu a lidských právech.

V přehledu nových postupů v oblasti výuky je uveden seznam praktických příkladů k využití při návštěvách pamětních míst a muzeí v rámci výuky o holokaustu a lidských právech.

Soubor pomůcek, který je k dispozici on-line, obsahuje praktického metodického průvodce a rady pro učitele a vzdělávací pracovníky, jak vytvořit výukové projekty s tematikou holokaustu a lidských práv. Tento soubor pomůcek je výsledkem spolupráce agentury FRA a památníku Jad Vašem zaměřené na podporu pedagogických aktivit pracovníků v oblasti vzdělávání v EU při výuce o holokaustu a lidských právech, jejichž cílem je rozšířit znalosti o této tématice.

Síť pedagogů, historických pamětních míst, muzeí a mladých lidí je výsledkem četných aktivit probíhajících v rámci tohoto projektu. Pro efektivní výuku o lidských právech je klíčová aktivní účast studentů, kteří spolu s pedagogy aktivně a kriticky diskutují o dané problematice.

Jak používat tuto příručku

Při provádění studie o výuce o holokaustu a lidských právech přímo na historických pamětních místech a v muzeích v zemích Evropské unie se Agentura FRA pohybovala ve zcela nové oblasti. Před vznikem této studie existovalo pouze několik teoretických a praktických příkladů toho, jak se mohou tyto dvě oblasti – výuka o holokaustu a výuka o lidských právech – navzájem obohacovat jako inspirační zdroje. Celá výzkumná zpráva je k dispozici na internetových stránkách agentury FRA na adrese <http://fra.europa.eu>.

Tato příručka pojednává o řadě problémů, které by pedagogové měli vzít v úvahu před návštěvou historických pamětních míst nebo výstavy o holokaustu, během návštěvy i po ní. Příručka poskytuje řadu příkladů, jak vyvolat zájem studentů o dané téma a jak stimulovat jejich úvahy.

Výuka sama o sobě je vždy velice citlivá na dané souvislosti a ve výukovém procesu hraje důležitou roli řada faktorů. Z tohoto důvodu neexistuje žádný jednotný přístup k výuce o holokaustu a lidských právech. Pedagogové by měli tuto příručku používat jako inspiraci při rozvíjení svého vlastního přístupu k výuce o holokaustu a měli by se zabývat souvislostmi mezi porušováním lidských práv v minulosti a současnými problémy v oblasti dodržování těchto práv. Do svého výukového programu by měli rovněž zahrnout návštěvy historických pamětních míst holokaustu.

Co říkají pedagogové a studenti?

„Studenti pochopí většinu věcí sami, což na ně má mnohem větší dopad, protože si mohou utvořit své vlastní závěry. My jim jenom ukazujeme cestu.“

– pedagog, Česká republika

Výzkum

Diskuze s pedagogy a studenty probíhaly v rámci výzkumného projektu agentury FRA nazvaného *Discover the Past for the Future: The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU* (Odhal minulost pro budoucnost: studie významu historických pamětních míst a muzeí ve vzdělávání v oblasti holokaustu a lidských práv v EU). Diskuze byly vedeny v České republice, Dánsku, Itálii, Litvě, Nizozemsku, Německu, Polsku, Rakousku a ve Spojeném království za účasti 118 respondentů. Pedagogové i studenti již měli zkušenosti s návštěvou památníků nebo muzeí holokaustu. Kromě zmiňovaných diskuzí projekt zahrnoval také:

- přehled související literatury;
- zaslání dotazníků ministerstvům, jež jsou v jednotlivých zemích Evropské unie zodpovědná za vzdělávání, a pamětním místům ve všech těchto zemích;
- zaslání dotazníků 22 památníkům a muzeím zabývajících se holokaustem;
- návštěvu 12 pamětních míst. Výsledky celého projektu jsou k dispozici na webových stránkách agentury FRA na adrese <http://fra.europa.eu>.

- Spojovat výuku o holokaustu a ostatních nacistických zločinech s výukou o hodnotě člověka a demokracii je důležité, ačkoli to není jednoduché.
- Návštěva autentických míst je velice silným a důležitým zážitkem.
- Pokud jsou sami studenti aktivní a vnímají ke všem aspektům, které jim návštěva autentického místa může poskytnout, sami cítí, že se mohou o důležitosti holokaustu a lidských práv dozvědět více.

Toto jsou některé ze zajímavých výpovědí, které zazněly během skupinových diskuzí se studenty a pedagogy v devíti evropských zemích v průběhu roku 2009. Studenti a pedagogové byli vyzváni, aby zhodnotili své zkušenosti z návštěvy pamětního místa nebo muzea a přínos těchto návštěv pro výuku o holokaustu a lidských právech. Několik podnětných myšlenek formulovaných při těchto diskuzích bude v této příručce zdůrazněno.

Zohlednění etických hledisek je důležité

Zmiňované debaty ukázaly, že mnoho pedagogů i studentů si myslí, že výuka o holokaustu by měla obsahovat jak fakta historická, tak etická, a rovněž zdůraznění hodnoty lidské bytosti. Znalosti historických faktů a porozumění historickým procesům jsou nezbytné pro schopnost reflektovat historii a vyvodit z ní závěry, které je možné aplikovat i na dnešní situaci: toto je základním elementem výuky. Někteří pedagogové a studenti považují za nezbytné ukázat důležitost lidských práv a možné způsoby jejich dodržování a podporování. Znalosti diskutujících o holokaustu přitom sloužily jako základ k této diskuzi. Nicméně výuka o holokaustu velice zřídka obsahuje přímé odkazy k dodržování lidských práv v současnosti.

Účastníci diskuzí zdůraznili, že návštěva historických míst souvisejících s holokaustem hrála klíčovou roli v procesu porozumění holokaustu. Například polští studenti uvedli, že teprve díky návštěvě pamětního místa pro ně „vyhlazování Židů přestalo být abstraktním pojmem“. Historické místo může poskytnout představu o utrpení obětí a o individuálních osudech, stejně jako o organizaci, rozsahu a souvislostech holokaustu – představu, kterou není možné získat ve třídě. Studenti také zmiňovali dobové dokumenty, svědectví a autentické předměty jako důležité „odkazy sloužící k lepšímu porozumění“ této etapě lidské historie.

„Návštěvy památníků poskytují širší kontext nutný k pochopení toho, co vlastně lidská práva jsou. Díky pamětním místům také snáze porozumíme, jak je důležité vytvořit svět, kde má každý své místo.“

– student, *Dánsko*

Studenti poukázali na nutnost vyučovat historii ze všech úhlů pohledu a používání vědecky ověřených faktů, která jsou studentům podávána formou vzdělávacích projektů. Pestrá výuka představující holokaust a lidská práva z mnoha různých pohledů usnadňuje a prohlubuje získávání nabytých vědomostí. Pochopení souvislosti je důležité nejen pro výuku o holokaustu, ale i pro výuku o lidských právech. Obě témata musejí být studentům prezentována nejenom skrze historii a polické vědy, ale také prostřednictvím etiky, filozofie a sociálních věd. Pokud jsou studenti seznámeni s celým rozměrem události, jsou sami přirozeně motivováni odhalovat i její specifické aspekty.

Potřeba reflexe

Studenti zdůrazňují, že následná reflexe je pro ně důležitá. Pomáhá jim vyrovnat se se silnými zážitky, které v nich může návštěva pamětních míst vyvolávat. Podobně je následná reflexe cestou, jak se dostat k tematice o lidských právech v současnosti. Pedagogové upozorňují na nutnost navození vhodné situace pro diskuzi, výměnu názorů a pohledů na získané informace a i oni zdůraznili důležitost následné reflexe. Tato reflexe úzce souvisí s potřebou mnoha studentů vyjádřit a sdílet své osobní názory na problematiku. Role pedagoga je v celé diskuzi klíčová. Vyškolený a angažovaný pedagog, který opravdu chce se studenty diskutovat o tematice lidských práv, rovnosti všech lidí a o významu demokracie, hraje v celém vzdělávacím projektu zásadní roli. Pokud jsou studenti zapojeni do tvorby obsahu vyučovacích hodin, jejich zájem a touha po dalších vědomostech narůstá.

„Návštěva pamětních míst umožňuje snáze pochopit, co se tam vlastně stalo.“

– student, *Itálie*

Holokaust a lidská práva

Již dlouho předtím, než k holokaustu došlo, se filozofové, vědci a politici zabývali úvahami o lidských právech. Samotný holokaust nestojí na počátku dějin lidských práv, přesto byla tato práva kodifikována až po skončení druhé světové války společně se závazkem je do budoucna dodržovat.

Holokaust je zásadní událostí v dějinách Evropy a vzdělávání o holokaustu musí být hodnoceno z hlediska jeho historické závažnosti, z hlediska pochopení, kam směřovala moderní Evropa, nebo z hlediska toho, jak je třeba připomínat oběti tohoto vyvražďování a ctít několik málo zachránců.

S holokaustem je také spojován vznik významných mezinárodních úmluv týkajících se zajišťování a dodržování lidských práv po celém světě. Organizace spojených národů formulovala Všeobecnou deklaraci lidských práv již krátce po druhé světové válce; deklarace byla přijata v roce 1948. Ve stejném roce byla přijata Úmluva OSN o prevenci a potrestání zločinu genocidy. K podobnému vývoji došlo i v Evropě. Dne 5. května 1949 byla na základě Londýnské smlouvy, podepsané 10 evropskými zeměmi, založena Rada Evropy a o rok později, dne 4. listopadu 1950, byla podepsána Evropská úmluva o lidských právech. V letech 1945–1949 byl v Norimberku veden soudní proces s čelními představiteli nacistického Německa. Tento soudní proces je na poli mezinárodního soudnictví s obviněnými pachateli zločinů proti lidskosti považován za průkopnický a vytvořil základy pro rozvoj mezinárodního trestního práva. Proto je obtížné vyučovat o lidských právech, aniž by nebyl zmíněn holokaust.

Mravním interpretacím se nevyhneme

Výuka o holokaustu vyvolává základní etické otázky. Holokaust se odehrál teprve nedávno, přičemž jeho zločinný dopad na nevinné oběti je tak extrémní, že je obtížné vyhnout se mravním interpretacím těchto událostí. Výuka o holokaustu zahrnuje příklady dopadů zásadního porušování lidských práv. Příběhy a osudy obětí mohou poskytovat klíč k pochopení toho, jak důležitá lidská práva jsou. Dokumenty vytvořené pachateli, deníky, dopisy a jejich poválečné výpovědi umožňují pohled do myšlenek a motivací lidí, kteří tyto zločiny organizovali a páchali, a ukazují také, jakým způsobem se snažili své činy ospravedlnit.

Výsledky několika studií ukazují, že jak studenti, tak pedagogové spojují vzdělávání o holokaustu s diskuzemi o hodnotě a právech člověka v současnosti. Znalost historie umožňuje adekvátně reflektovat aktuální otázky lidských práv s uvědoměním si všech skutečností a důvodů.

Nacistická teorie „rasově čistého“ národa, společnosti, do které byly zahrnuty jen určité osoby, byla jednou z hnacích sil stojících za holokaustem. Národní socialisté tuto utopickou teorii nevymysleli a nebyla ani doménou pouze jednoho evropského státu. Národní socialisté však postavili její myšlenky do středu své politické agendy, přičemž rovněž disponovali politickou mocí k tomu, aby ji mohli zavádět to praxe. Nacistická rasistická ideologie obsahovala hierarchické dělení lidských bytostí podle

Holokaust

Jako holokaust se označuje genocida evropských Židů, která byla prováděna nacistickým režimem a jeho spojenci v letech 1941–1945. Souběžně s holokaustem prováděli nacisté rovněž další dvě genocidy: genocidu Romů/Sintů a Poláků a masové vyvražďování milionů sovětských válečných zajatců. Několik dalších skupin obyvatelstva – političtí odpůrci, tělesně a duševně postižení, tzv. asociálové, svědci Jehovovi, váleční zajatci a homosexuálové – bylo také obětmi nacistické perzekuce, týrání a vyvražďování.

jejich „hodnoty“ a je antitezí k idejím Všeobecné deklarace lidských práv a svobod hlásající v roce 1948, že všichni lidé jsou si rovni a mají stejná práva.

Nacistická propaganda se snažila vnutit obyvatelstvu víru v systém, který upíral jistým skupinám jejich základní práva. Holokaust se odehrál za podmínek, které umožnily ty nejextrémnější zločiny proti lidstvu a lidskosti, a došlo k němu především kvůli tomu, že se k moci dostali lidé, kteří měli vůli, prostředky a dostatečnou podporu pro jeho uskutečnění. Holokaust nebyl ani první ani poslední genocidou v historii. Pokud se však respekt k lidským právům nestane základní normou naší společnosti, další genocidy mohou následovat. Genocida je totiž úmyslnou činností a nikoli jen nešťastnou shodou okolností.

Připravenost bránit lidská práva

Respekt k lidským právům nemůže být považován za samozřejmost. Lidská práva mohou být zachována pouze v případě, že se dostatečný počet osob zaváže tato práva bránit. V Evropě i v dalších zemích jsou holokaust a druhá světová válka chápány jako významné historické události, které každému jednotlivci připomínají právo na život, svobodu a osobní bezpečnost. Vzdělávání o holokaustu má neoddsutovatelnou roli také *ve výuce o lidských právech* (tj. při vysvětlování historického kontextu v souvislosti se vznikem Všeobecné deklarace o lidských právech), ale hraje významnou roli také *ve výuce lidských práv jako takových* (tj. při budování odhodlání jednotlivců i celé společnosti bránit a dodržovat základní lidská práva). V následujících čtyřech kapitolách uvedeme základní historické informace o meznících v oblasti lidských práv, o období nacismu a právních reakcích na toto období i na další zločiny proti lidskosti. Tento přehled obsahuje rovněž příklady použití těchto informací při vzdělávání.

Norimberský proces (1945–49) byl zlomovou událostí v trestním stíhání zločinů proti lidskosti ze strany mezinárodního společenství.

(Foto: Corbis)

Časová osa týkající se lidských práv se zaměřením na Evropu

Rozvoj, posilování a prosazování lidských práv mají za sebou dlouhou historii – historii spojenou s řadou překážek a množstvím výzev do budoucnosti. Naše časová osa začíná v 18. století v Evropě, kdy se osvícenští filozofové snažili vybudovat společnosti, které by byly založené na demokratických zásadách a poskytovaly by rovnost před zákony všem občanům. Všechny tyto zásady byly budovány s cílem umožnit lidem plný rozvoj jejich schopností.

1789: Deklarace práv člověka a občana ve Francii. Tato deklarace definuje přirozená práva člověka, která jsou nezczitelná a neporušitelná, přičemž nejcennějším právem je svoboda. Deklarace vymezuje například i tato přirozená práva: Článek 1) Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech.

Článek 2) Účelem každého politického společenství je zachování přirozených a nezadatelných práv člověka. Tato práva jsou: svoboda, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku.

Článek 3) Princip veškeré svrchovanosti spočívá v podstatě v národě. Žádný sbor, žádný jednotlivec nemůže vykonávat moc, která by z něj nebyla výslovně odvozena.

Francie a USA byly prvními zeměmi, které uzákonily dodržování lidských práv. Mnoho zemí následovalo jejich příkladu krátce poté. Další a další lidská práva byla zakotvena v ústavách těchto zemí. Mnoho opatření vydaných během 18. století k ochraně lidských práv, bylo směřováno k ochraně práv člověka proti svévůli státu. Souhrnně jsou tato práva nazvána politická lidská práva.

1791: Židé ve Francii se stávají plnoprávními občany. Nizozemští Židé získávají občanská práva krátce poté, roku 1796. I další země dávají Židům právo stát se plnoprávními občany: Prusko v roce 1812, Dánsko v roce 1814, Řecko roku 1830, Belgie v roce 1831, Maďarsko v roce 1867, Švédsko roku 1870 a Švýcarsko v roce 1874.

1807: Britský parlament schválil zrušení aktu o obchodu s otroky.

1907: První evropskou zemí, kde ženy získávají volební právo, je Norsko.

1919: Po skončení první světové války je podepsána Versailleská smlouva. Mezinárodní společenství rozhodlo, že hlavy jednotlivých států se od nynějška stávají zodpovědnými za dodržování lidských práv. Další smlouvy podepsané ve Versailles zdůrazňují práva menšin.

1920: Je založena Společnost národů. Jejím úkolem je předcházet válečným konfliktům mírovou cestou dialogu. Když se však významné státy (jako například USA) odmítly stát členy nově vzniklé instituce, celý plán se zhroutil. Společnost národů byla oficiálně nahrazena OSN v letech 1945–1946.

1945: Je založena Organizace spojených národů (OSN), jejímž úkolem je udržovat světový mír a bezpečnost a napomáhat

ekonomické, sociální, kulturní a humanitární spolupráci zemí. Členy OSN se stalo více než 185 států. Více informací naleznete na internetu na adrese www.un.org/.

1946: V německém Norimberku je zahájen tzv. norimberský proces. Úkolem soudního tribunálu je prošetřit žaloby vedené proti nacistickým zločincům. Obžalovaní byli souzeni za: (1) zločiny proti míru, (2) válečné zločiny, (3) zločiny proti lidskosti a (4) spolčování se za cílem páčení výše uvedených zločinů.

1948: Je podepsána Všeobecná deklarace lidských práv. Po druhé světové válce bylo svědomí lidstva natolik otřeseno, že Valné shromáždění OSN přijalo Všeobecnou deklaraci lidských práv a práva na národní sebeurčení obyvatel kolonií. Tato deklarace je prvním vyjádřením práv, na která mají nárok všechny lidské bytosti na celém světě. Obsahuje 30 článků a byla inspirací pro mnoho návazných dokumentů. Deklarace byla rozpracována v následných mezinárodních smlouvách, regionálních dokumentech o lidských právech, národních ústavách a právních předpisech. Deklarace není závazná, ale byla přijata výslovně s cílem jasně definovat význam slov „základní svobody“ a „lidská práva“, která jsou obsažena v Chartě OSN. Charta OSN je závazná pro všechny členské země. Úplné znění Všeobecné deklarace lidských práv je k dispozici na internetu na adrese www.un.org/en/documents/udhr.

1948: Je přijata Úmluva o prevenci a potrestání zločinu genocidy OSN. Úmluva o prevenci a potrestání zločinu genocidy vstoupila v platnost v lednu 1951. Úmluva o genocidě je právně závazným mezinárodním nástrojem s dalekosáhlým dopadem sloužícím k trestání zločinu genocidy. Účastnické země mají předcházet aktům genocidy a trestat je v dobách válečných i mírových. Do roku 2010 k úmluvě přistoupilo 140 států. Úplné znění úmluvy je k dispozici na internetu na adrese www2.ohchr.org/english/law/genocide.htm.

1949: Je založena Rada Evropy. Rada Evropy se sídlem ve Štrasburku (Francie) byla založena deseti zeměmi dne 5. května 1949. Rada Evropy má v celé Evropě rozvíjet společné a demokratické principy zajišťující dodržování lidských práv, demokracii a zákonnost. Do roku 2010 se Rada Evropy rozrostla na 47 členských zemí. Více informací naleznete na internetu na adrese www.coe.int.

1950: Je přijata Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Tato úmluva se opírá o Všeobecnou deklaraci lidských

práv a vstoupila v platnost v roce 1953. Jejím členy je všech 47 členských zemí Rady Evropy. Na rozdíl od Všeobecné deklarace lidských práv je Evropská úmluva závazným právním dokumentem. Dodržování této úmluvy je monitorováno Evropským soudem pro lidská práva (ESLP), který sídlí ve Štrasburku. Členské země nebo jednotlivci mohou na domnělé porušení Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod podat k Evropskému soudu pro lidská práva stížnost. Úplné znění úmluvy naleznete na internetu na adrese

<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm>.

1965: Je přijata Mezinárodní úmluva OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace. Tato úmluva vstoupila v platnost v roce 1969. Její členové se zavazují odstranit všechny formy rasové diskriminace. Úmluva obsahuje mechanismus individuálních stížností, které umožňují její vymahatelnost vůči jejím jednotlivým signatářům. Tato skutečnost vedla ke vzniku nepřilíš rozsáhlé judikatury ve věci výkladu a provádění úmluvy. Provádění úmluvy je monitorováno Výborem OSN pro odstranění rasové diskriminace. Do roku 2010 přistoupilo k úmluvě 173 zemí. Její úplné znění je k dispozici na internetu na adrese www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm.

1966: Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech vstoupily v platnost v roce 1976.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech zavazuje členské země k dodržování občanských a politických práv jednotlivců, včetně práva na život, svobodu vyznání, svobodu slova, svobodu shromažďování, volebního práva a práva na řádné a spravedlivé soudní řízení. Úplné znění je k dispozici na internetu na adrese www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech zavazuje členské země zajistit kterékoliv osobě hospodářská, sociální a kulturní práva, včetně práva na práci, práva na zdraví, vzdělání a přiměřenou životní úroveň. Úplné znění je uvedeno na adrese: www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm.

1989: Je přijata Úmluva OSN o právech dítěte. Valné shromáždění OSN přijalo tuto úmluvu dne 20. listopadu 1989, třicet let po přijetí Deklarace práv dítěte. Úmluva vstoupila v platnost v roce 1990. Úmluva o právech dítěte je mezinárodní úmluvou, která stanoví

občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní práva dětí. Státy, které úmluvu ratifikovaly, jsou vázány k jejímu dodržování mezinárodním právem. Dodržování úmluvy kontroluje Výbor OSN pro práva dítěte, jehož členy jsou země celého světa. Do roku 2010 tuto úmluvu neratifikovalo pouze Somálsko a Spojené státy americké. Úplné znění je k dispozici na internetu na adrese www2.ohchr.org/english/law/crc.htm.

1990: Je přijata Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrantů a jejich rodinných příslušníků. Tato úmluva vstoupila v platnost v roce 2003. Úplné znění úmluvy je k dispozici na internetu na adrese www2.ohchr.org/english/law/cmw.htm.

1998: Je přijat Římský statut Mezinárodního trestního soudu. Římský statut Mezinárodního trestního soudu (často nazývaný Statut Mezinárodního trestního soudu nebo Římský statut) je smlouva, na jejímž základě byl založen Mezinárodní trestní soud (ICC). Tento statut byl přijat na konferenci diplomatů v Římě dne 17. července 1998 a vstoupil v platnost v roce 2002. Do roku 2010 tento statut ratifikovalo 111 států.

2000: Je vyhlášena Listina základních práv Evropské unie. Listina základních práv Evropské unie se stala právně závaznou po vstupu Lisabonské smlouvy v platnost v prosinci 2009. Listina je členěna do 6 hlav – důstojnost, svoboda, rovnost, solidarita, občanská práva a soudnictví. Ve svých 54 článcích stanoví základní hodnoty Evropské unie a občanská, politická, hospodářská a sociální práva jejích občanů. Úplné znění této listiny je k dispozici na internetu na adrese www.eucharter.org/.

2002: Je ustaven stálý Mezinárodní trestní soud v nizozemském Haagu. Tento Mezinárodní trestní soud OSN je stálou institucí, která soudí válečné zločiny a nahrazuje ad hoc trestní soudy či tribunály pro Rwandu a bývalou Jugoslávii.

2006: Je přijata Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením. Účelem této úmluvy je podporovat, chránit a zajišťovat plné a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod všemi osobami s postižením a podporovat úctu k jejich přirozené důstojnosti. Úmluva vstoupila v platnost v roce 2008. Do roku 2010 tuto úmluvu ratifikovalo 87 zemí. Úplné znění této úmluvy je k dispozici na internetu na adrese www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml.

Nástup nacismu v letech 1919–1932

První světová válka - někdy označovaná jako „velká válka“, „první z moderních válek“ nebo dokonce jako „válka na konci všech válek“ – skončila v roce 1918. Zemřelo během ní přibližně 9 milionů mladých mužů, mnoho z nich v zákopech a ve strašlivé zimě. Miliony dalších osob byly traumatizovány válečnými událostmi a z měst po celé Evropě se staly hromady trosk.

Válka přišla v době, kdy práva menšin v Evropě i jinde začínala slavit zásadní úspěchy. První světová válka tento proces v určitých ohledech zpomalila, ale posloužila rovněž jako katalyzátor dalších přínosných kroků.

Například již před první světovou válkou došlo ke změnám v právech žen. Na Novém Zélandu získaly ženy volební právo v roce 1893, přičemž v letech 1918 a 1919, ihned po konci války, udělila ženám právo volit další desítka evropských států, včetně Německa a Polska.

Rok 1918 byl nicméně v jiném kontextu kritickým. Na mírové konferenci v Paříži, která začala dne 12. ledna 1919 a sešli se na ní zástupci vítězných mocností z první světové války, měly být dohodnuty mírové podmínky následující po příměří v roce 1918. Nejdůležitější diskuze se točily kolem otázky, jak nejlépe potrestat Německo za jeho roli v celém konfliktu. Jednání trvala osm dnů a účastnili se jich diplomaté z více

Rozbor Versailleské smlouvy

Požádejte studenty, aby si přečetli níže uvedená hlavní ustanovení Versailleské smlouvy. Následně je vyzvěte, aby každý zvlášť sepsali, jak si myslí, že tyto tresty mohly ovlivnit (a) průměrného Němce a (b) mladou osobu jejich věku. Rozdělte studenty do skupin po čtyřech či pěti a požádejte je, aby si navzájem odpovědi porovnali a našli v nich rozdíly. Poté, co každá ze skupinek svoje závěry prezentuje ostatním, zahajte se studenty diskuzi. Byly tyto tresty ospravedlněny bolestí, kterou válka vyvolala? Pokud ne, jaké tresty by byly podle jejich názoru vhodnější?

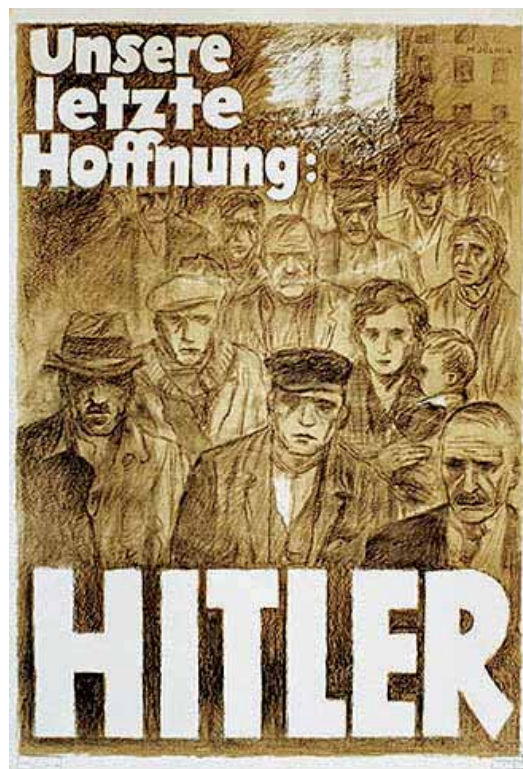
Některá z hlavních ustanovení Versailleské smlouvy:

1. Německo muselo předat Francii oblast Alsaska-Lotrinska.
2. Německo se muselo vzdát všech svých kolonií, včetně Toga a Kamerunu.
3. Německo muselo předat uhelné oblasti v Sársku Francii.
4. Německo muselo postoupit Belgii různá území, včetně měst Eupen a Malmedy.
5. Německo muselo postoupit části Západního Pruska a provincie Posen Polsku (nově vzniklému státu).
6. Německo muselo Spojencům předat veškerou vojenskou výstroj a materiál.
7. Veškerý německý majetek v zahraničí byl zkonfiskován.

8. Německo nesmělo mít zbrojní techniku, včetně tanků a letadel.
9. Německá armáda nesměla přesáhnout počet 100 000 mužů a 15 000 námořníků.
10. Německo muselo Spojencům odevzdat velké množství strojního zařízení a stavebního materiálu a rovněž vlaky a nákladní vozidla.
11. Německo muselo Spojencům odevzdat uhlí, chemikálie a palivo na určitý počet let, který měl být určen dodatečně.
12. Německo muselo předat všechny své podmořské telegrafní kabely.
13. Německu nebylo umožněno zapojit se do Společnosti národů.
14. Německo zaplatilo vysokou peněžní pokutu: 20 miliard marek.

Pocit pokoření a pronásledování vyvolal mezi německými obyvateli všeobecnou náladu nespokojenosti. Pouhý rok po podpisu Versailleské smlouvy vznikla Německá dělnická strana (Deutsche Arbeiterpartei, DAP). V roce 1920 se přidáním přívlasků „národně socialistická“ přejmenovala na Národně socialistickou německou dělnickou stranu (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei, NSDAP) a její členové byli nazýváni nacisté. Strana zásadně odmítala závěry Versailleské smlouvy a její stranická ideologie tvrdě kritizovala jak komunismus, tak liberální kapitalismus. Touha po odplatě byla citelná. Strana byla také velmi antisemitská a prosazovala „národností čistotu německého lidu“.

než 30 zemí, přičemž klíčovou úlohu zaujaly Spojené státy americké, Spojené království, Francie, Itálie a Japonsko. Výsledkem bylo pět smluv (Pařížské mírové smlouvy) usilujících o zachování míru. Nejdůležitější ze smluv byla Versailleská smlouva. Poprvé v historii se světové velmoci shodly na zavedení trestní odpovědnosti hlav států za porušování základních lidských práv. Smlouva požadovala předvolání císaře Viléma II. před soud za „nejtěžší zločiny proti mezinárodní morálce a posvátnosti smluv“. Císař následně uprchl do Nizozemska, které ho odmítlo vydat. Dále se na konferenci věnoval velký prostor tematice práv menšin, včetně práva na život, svobody, svobody náboženského vyznání, práva na národnostní příslušnost ke státu, ve kterém občan žije, naprosté rovnosti s ostatními národnosti téhož státu, a dále tematice výkonu občanských a politických práv. Nicméně hlavním záměrem smlouvy bylo tvrdě potrestat Německo, které smlouvu – byť s námitkami – podepsalo, protože nemělo příliš na výběr.

„Naší poslední nadějí je Hitler“ (1932): v prezidentských volbách v roce 1932 přesvědčovali propagátoři nacismu německé nezaměstnané zbídačelé v důsledku velké hospodářské krize nabídkou spasitele.

(Foto: USHMM)

Po neúspěšném pokusu o převzetí moci a následném uvěznění vydal Adolf Hitler v roce 1925 knihu *Mein Kampf* (Můj boj), která – jak se později ukázalo – měla nedozírné následky. Adolf Hitler v ní nastínil svou ideologii, která silně vycházela z antisemitismu. Napsal například: „Z toho důvodu dnes věřím, že jedním v souladu s vůlí všemocného Stvořitele: tím, že se bráním proti Židovi, bojuji za dílo Hospodina.“

Ačkoliv byla NSDAP stranou v podstatě antidemokratickou, kandidovala ve dvacátých letech 20. století v několika volbách. Nezískala však větší podporu. Navzdory mnoha ekonomickým a sociálním problémům v Německu získala strana v celostátních volbách v prosinci 1924 pouhých 3 % hlasů a v roce 1928 jen 2, 6 % hlasů. Změna přišla po velké hospodářské krizi, která způsobila ještě větší propad ekonomiky. Ve volbách do Říšského sněmu v září 1930 získala NSDAP celkem 18, 3 % hlasů a po sociálních demokratech se tak stala druhou nejvíce zastoupenou stranou ve sněmu. Ve volbách dne 31. července 1932 získala NSDAP celkem 37, 4 % hlasů a stala se nejsilnější stranou Německa.

Filozofie a praxe eugeniky

Rozdejte studentům Všeobecnou deklaraci lidských práv a požádejte je, aby si přečetli vybrané pasáže týkající se eugeniky. Pokud nemáte dokument k dispozici, můžete studentům prezentovat

základní informace na základě níže uvedeného textu. Rozdělte studenty do skupin a požádejte je, aby rozhodli, která lidská práva uvedená v deklaraci jsou podle jejich názoru v souvislosti s filozofií a praxí eugeniky porušována.

Rasové pseudovědecké teorie získávaly během dvacátých let na popularitě, a to především v Evropě a severní Americe. Eugenika je zaměřená na studium a provádění metod, které by vedly k dosažení co nejlepšího genetického fondu člověka. Pojem byl poprvé použit v osmdesátých letech 19. století britským matematikem a vědcem Sirem Francisem Galtonem, který eugeniku definoval jako „vědu, která se zabývá všemi člověkem ovlivnitelnými činiteli, které mohou zlepšit nebo zhoršit rasové kvality dalších generací“. Záměrem bylo nedopustit, aby „slabší“ jedinci měli děti, a zkvalitňovat tak lidský genofond.

Podtext rasové nadřazenosti a čistoty byl jasně přítomen a čelní nacističtí představitelé byli principy eugeniky silně osloveni. Je jasné, že názory i praxe eugeniků zahrnují porušování lidských práv, tj. porušování práva na život, práva na založení rodiny a práva na nediskriminaci. V současnosti vyvstávají nové problémy týkající se eugeniky v souvislosti s etickými a morálními dopady vývoje nových technologií genetického testování, genetického inženýrství a klonování lidí.

Časová osa jako užitečná pomůcka

Časové osy jsou užitečné k vytvoření lepšího přehledu o historických událostech. Pokud studenti mohou zařadit politické a legislativní změny i životní data jednotlivců na tu samou časovou osu, může jim to pomoci vytvořit si chronologický obraz události. Nesmějí však získat dojem, že události pokračovaly neúprosně a nevyhnutelně podle této lineární osy. Při návštěvě Domu Anny Frankové v Amsterodamu jsou studenti ve věku 10–14 let vybídnuti, aby přiřadili 7–8 fotografií ze života Anny a její rodiny ke stejnému počtu fotografií zobrazujících důležité historické události holokaustu. Na fotografiích je například převzetí moci nacisty, listopadový pogrom (eufemisticky nazývaný křišťálová noc) a německá invaze do Nizozemska. Studenti pracují v malých skupinkách a umísťují fotografie na časovou osu počínající rokem 1929, kdy se Anna Franková narodila, a končící rokem 1940. Fotografie jsou postupně přiřazovány k letopočtům na jedné časové ose a studenti spolu s lektory diskutují o událostech a jejich vlivu na rodinu Frankovu. Tak se studentům konkretizují abstraktní události. Jako úvod k tematice a se záměrem zjistit více o zájmech a znalostech návštěvníků je o trochu starším studentům v památníku Buchenwald předkládáno 100 fotografií a kreseb, které zobrazují výjevy z historie tohoto pamětního místa. Studenti komentují, co je na obrázcích zachyceno, přičemž jejich poznámky jsou východiskem k mnohostrannému výkladu o historii Buchenwaldu od třicátých let 20. století »

Počáteční fáze holokaustu – období 1933–1939

Po sérii voleb v roce 1932 se nacisté stali největší politickou stranou Německa i přesto, že stále nedokázali získat většinu voličů a jejich popularita klesala. Prezident Hindenburg však dne 30. ledna 1933 jmenoval Adolfa Hitlera říšským kancléřem. Následky byly okamžité. Antidemokratické nálady čelních nacistů se přeměnily v antidemokratické činy, které sloužily k upevnění jejich pozice ve společnosti a k eliminaci veškeré opozice.

Prostřednictvím zákonů byla omezena svoboda slova, svoboda tisku a svoboda shromažďování. Veškeré pozůstatky demokracie a základních práv německých občanů byly odstraněny. Soubor několika dekretů ze dne 28. února 1933 odstraňoval důležité občanské svobody pod záminkou, že země je v ohrožení a hrozí puč. Političtí oponenti byli zatčeni a posláni do internačních táborů, odkud již nemohli vládu ohrožovat. Zmocňovací zákon ze dne 23. března 1933 umožňoval vládě po dobu následujících čtyř let schvalovat zákony bez souhlasu Říšského sněmu. To v podstatě znamenalo zavedení diktátorského režimu.

Odstavení veškeré opozice a odstranění svobody tisku nacistům umožnilo zcela ovládnout veškeré oblasti života, včetně obsahu oficiálního i neoficiálního vzdělávání mládeže. Vládní propaganda bez problémů pronikala mezi veřejnost a postupem času zaváděla stále přísnější tresty. Velká část této propagandy obsahovala antisemitské prvky a umožňovala tak úspěšné zavádění opatření proti židovskému obyvatelstvu. Židé byli krok za krokem oddělováni od svých sousedů a byli vylučováni ze všech společenských institucí. Jejich základní práva byla omezena do té míry, že bylo obtížné i pouze přežívat.

Norimberské zákony z roku 1935 znamenaly klíčový moment v historii perzekuce německého židovského obyvatelstva a zavedení nacistické rasové ideologie. Kromě jiného zákony na základě „krevní příslušnosti“ definovaly, kdo může být Němcem

Odpírání práv Židům v nacistickém Německu

Jedna z možností, jak studenty seznámit s postupným odpíráním práv Židů v Německu, je popsána zde. Níže uvádíme zkrácený seznam protizidovských omezení počínaje rokem 1933 a konče rokem 1940. Rozdělte studenty do skupin (po 4) a každé skupině dejte seznam nařízení omezujících lidská práva v náhodném pořadí. Požádejte je, aby je seřadili ve správné časové posloupnosti, a poté, aby z nich vytvořili čtyři „kategorie omezení“ a každé jednotlivé omezení do jedné z nich umístili. Každá skupina prezentuje svoje kategorie ostatním. V dalším kroku studenty vyzvěte, aby z každé kategorie vybrali to omezení, které podle jejich názoru mělo v tehdejší době nejhorší dopad na mladé lidi jejich věku, a nechte je vysvětlit proč. Na závěr by studenti měli diskutovat o tom, proč se podle jejich názoru nacisté snažili postupovat v zavádění restrikcí krok za krokem.

1933

Pedagogové židovského původu nesmějí vyučovat na státních školách.
Právníci židovského původu nesmějí provozovat advokátní praxi.
Židé nemají právo na zdravotní pojištění.
Židé ve státní správě jsou propuštěni ze zaměstnání.
Židé jsou vyloučeni z pěveckých sborů.
Židé nesmějí navštěvovat pláže.

1935

Židovští hudebníci již nadále nesmějí vystupovat.
Židé si mohou sednout jen na určené lavičky v parku.
Židé nesmějí uzavřít manželství s ne-Židy.
Židé ztrácejí národní (říšskou) státní příslušnost.
Židovští obchodníci s uměním a starožitnostmi nesmějí nadále

Adolf Hitler poslouchá počátkem roku 1933 výsledky parlamentních voleb z rozhlasu. Brzy byla legální pouze nacistická strana. Všechny ostatní politické strany byly zakázány.

(Foto: USHMM)

a kdo ne. Zakazovaly také sňatky mezi „Židy a Němci“. Stojí za povšimnutí, že Židé obdrželi určitá práva, která však není možné právy vůbec nazývat. Podle paragrafu 4 Zákona na ochranu německé krve a německé cti:

1. *Je Židům zakázáno vypěšovat říšskou státní vlajku či užívat jejich barev.*
2. *Užívání židovských barev je jim naproti tomu dovoleno. Výkon těchto oprávnění je pod státní ochranou.*

Jelikož proti zavedení těchto opatření nikdo zásadně neprotestoval, antisemitská propaganda posloužila k dalšímu posílení již existujících protizidovských nálad mezi německým obyvatelstvem. Život Židů se stával stále obtížnějším, ale současně byli stále častěji obviňováni, že si za svou situaci mohou sami. „Obviňování obětí“ v tomto období převládalo. Židé byli dokonce obvinováni z první masové vyvražďovací akce a zatýkání Židů po celém Německu, ke kterým došlo během listopadového pogromu v noci z 9. na 10. listopadu 1938.

» až do současnosti. Tento přístup pomáhá studentům uvědomit si, že „historie Buchenwaldu“ jako taková neexistuje, existují pouze nesčetné příběhy jednotlivců, kteří mají z tohoto místo neblahé zkušenosti - faktické informace ve spojení s uměním slouží jako užitečný podnět k diskusi studentů o různých úhlech pohledu na věc a o skutečném významu osobních příběhů a vývoji památníku.

V dalším kroku jsou obrázky magnetu přichyceny na časovou osu zobrazenou na zdi. Některé události a momenty jsou zdokumentovány dostatečně, v určitých časových obdobích jakékoli záznamy zcela chybí. Údaje o minulosti jsou určitou funkcí zájmů jednotlivých aktérů a postupně se ukazují, jak jednotlivé skupiny osob zobrazují svou osobní verzi historických událostí. Tato metoda práce s minulostí nabízí širokou škálu možných zapojení účastníků, výměnu osobních názorů a postojů a možnost představit, propojit a diskutovat vývoj norem, které vedou k nespravedlnostem a zločinům (jako například nacistická ideologie). Na povrch vystupuje rovněž původ lidských práv jako nástroje na podporu spravedlnosti a rovnosti.

Časová osa, která pokrývá období od dvacátých do konce čtyřicátých let 20. století, zahrnuje následně jak období, kdy byli Židé a další skupiny postupně prostřednictvím přijímání diskriminačních zákonů zbavováni práv, tak poválečné období, které vyvrcholilo úmluvami na ochranu lidských práv.

provazovat svou živnost.

Mladí Židé se nesmějí po ulicích pohybovat ve skupinách o počtu větším než 20 osob.

Manželství uzavřená mezi Židy a ne-Židy jsou prohlášena za neplatná.

1936

Židé musejí odevzdat své psací stroje.

Židé musejí odevzdat svá jízdní kola.

Židé musejí odevzdat své nahrávky.

Novináři jsou povinni doložit svůj árijský původ až do roku 1800.

1937

Židé nesmějí získat univerzitní doktorát.

1938

Židé nesmějí vlastnit půdu.

Židovský majetek může být zabaven vládou.

Židovská jména ulic jsou změněna.

Lékaři židovského původu již nesmějí provozovat svou praxi.

Děti židovského původu nesmějí od nynějška navštěvovat německé školy.

Židé musejí ke svým stávajícím jménům přijmout prostřední jméno Izrael pro muže a Sára pro ženy.

Židé již nesmějí být jediným vlastníkem živnosti či firmy.

Židé se nemohou svobodně rozhodnout, kde se chtějí usadit.

1939

Židé nesmějí vlastnit rádiové přijímače.

Židé nesmějí vycházet na ulici po osmé hodině večerní.

Židé mohou být vystěhováni ze svých bytů bez udání důvodu a bez náhrady.

Od norimberského procesu k haagskému tribunálu

Norimberský proces a Římská smlouva

Norimberský proces z definice zařadil mezi zločiny proti lidskosti vyhlazování civilního obyvatelstva, zotročování, deportaci nebo násilný přesun a jiné nelidské činy obdobné povahy zaměřené proti civilnímu obyvatelstvu. Do definice byly zahrnuty rovněž činy páchané v koncentračních a vyhlazovacích táborech a dále perzekuce na politickém, rasovém nebo náboženském základě. Pozornosti se dostalo dále vraždám jednotlivců, masovému vyvražďování prováděnému jednotkami SS, zvláštními zásahovými jednotkami, tzv. *Einsatzgruppen*, nebo polovojenskými jednotkami.

Projednávalo bylo rovněž vyhlazení dvou českých obcí - Lidic a Ležáků - v červnu 1942 a francouzské obce Oradour-sur-Glane v červnu 1944. Podle Římské smlouvy ze dne 17. července 1998, která upravuje činnost Mezinárodního trestního soudu, jsou zločiny proti lidskosti, genocida a válečné zločiny porušením primárního mezinárodního práva, tj. univerzální jurisdikce. Jinými slovy pachatel může být za své zločiny odsouzen ve všech státech bez ohledu na to, zda byla úmluva tímto státem ratifikována či nikoliv. Státy jsou tedy povinny zadržet tyto podezřelé bez ohledu na to, kde byly zločiny spáchány, a bez ohledu na národnost pachatelů nebo obětí. Ne všechny státy tuto smlouvu ratifikovaly.

Bosenská žena pláče, když vidí v televizi bývalého jugoslávského prezidenta Slobodana Miloševiče během procesu před tribunálem OSN pro válečné zločiny v Haagu (čtvrtek 14. února 2002). Fotografie ženy pochází z Tuzly, z uprchlického střediska pro vdovy ze Srebrenice. Všichni mužští členové její rodiny jsou po masakru ve Srebrenici pohřešováni. Milošević byl obviněn z válečných zločinů spáchaných proti příslušníkům nesrbských národností v Kosovu, Chorvatsku a Bosně, včetně masakru ve Srebrenici.

(Foto: Amel Emric)

Holokaust a druhá světová válka na dlouhou dobu ovlivnily způsob, jakým svět vnímal otázky práva a povinností nejenom uvnitř států, ale i napříč hranicemi. Jednou z nejdůležitějších událostí, ke které v tomto období transformace došlo, bylo vytvoření tribunálu pro válečné zločiny v Norimberku v letech 1945–1949.

Tribunál byl výsledkem jednání mezi Spojenci, přičemž konkrétní pokyny k procesům byly vydány dne 8. srpna 1945 v Londýně. Celkem bylo vedeno 13 procesů s osobami, které byly zodpovědné za rozhodnutí a vydávání rozkazů, jenž měly za následek zločiny proti lidskosti, zločiny spáchané užitím zakázaných metod vedení války (válečné zločiny) nebo zločiny proti míru. Bylo také rozhodnuto o předvolání osob činných v administrativních orgánech podporujících zločiny, jako například v hlavním ekonomickém a administrativním úřadu SS (WVHA), který spravoval koncentrační tábory, včetně tábora Osvětim II – Březinka.

Obvinění byli v souladu s tehdy platnou legislativou Třetí říše souzeni jurisdikcí jejich vlastního státu, podle které jednali. Pro některé zločiny, které byly předmětem procesů, vstoupily zákony v platnost ještě před rokem 1939, avšak jednalo se i o zločinech, pro něž v době jejich spáchání legislativa dosud neexistovala.

Nedotknutelnost lidského života je nade vším

Na otázku, jak někoho činit zpětně odpovědným za jeho skutky, neexistuje jednoduchá odpověď, avšak myšlenka nedotknutelnosti lidského života, která stojí nade vším a je nezczitelným přirozeným právem člověka, sloužila v případě norimberského procesu jako důležité východisko. To znamená, že bez ohledu na to, co si většina společnosti myslí nebo jak lidé jednají, stojí nedotknutelnost lidského života nad všemi ostatními zákony a politickými idejemi. Jde tedy o to, že zločiny proti lidskosti jsou vždy považovány za zločiny, a to bez ohledu na další ustanovení nebo společenské úmluvy, které existují v místě, kde jsou tyto zločiny páčány.

Tento princip a způsob vymezení lidského života – a potažmo naše zodpovědnost za něj – tvoří pilíř toho, jak vnímáme lidská práva dnes jak na mezinárodní, tak národní úrovni.

Mezinárodní úmluvy a ujednání upravující vztahy mezi státy a státy a jejich občany jsou nazývány mezinárodním právem. Tyto právní akty jsou výrazem uznání skutečnosti, že některé zločiny jsou tak závažné, že překračují suverenitu národních států a vyžadují intervenci dalších států.

Když v roce 1945 vstoupila v platnost Charta OSN, položila základy pro psané mezinárodní právo. Po ní následovalo ustavení Mezinárodního soudního dvora, vyhlášení Všeobecné deklarace lidských práv OSN, podepsání Úmluvy o genocidě, ustavení Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii, Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu a Mezinárodního trestního soudu.

Mezinárodní trestní soud byl v roce 2002 ustanoven stálým tribunálem k soudnímu stíhání osob obviněných z páčání genocidy, zločinů proti lidskosti a válečných zločinů v případě, že stát, ve kterém ke zločinům došlo, není schopen nebo nechce sám postavit pachatele před spravedlnost. Sídlem soudu je nizozemský Haag.

Předvolání k soudu

„Předvolání k soudu“ (*Coming to Justice*) je mezinárodním projektem pro mládež od 17 let věku, který několikrát ročně probíhá v Amsterdamu a v Haagu. Pořádá jej Dům Anny Frankové a účastní se jej přibližně 25 studentů z různých zemí. Studenti diskutují o tématech týkajících se (ne)spravedlnosti a válečných zločinů. Vrcholem čtyřdenního programu je návštěva Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii v Haagu, kde se studenti stávají svědky probíhajícího soudu s osobou obviněnou z válečných zločinů.

Čtyřdenní program, jehož hlavní část probíhá v Domě Anny Frankové, je organizován následovně:

První den: Diskuze nad (ne) spravedlností a holokaustem, norimberský proces. Klíčové téma: Bylo učiněno spravedlnosti zadost? A kdo byl potrestán?

Druhý den: Analýza konfliktu na Balkáně – pozadí konfliktu.

Třetí den: Návštěva Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii v Haagu, rozbor procesu přizvaným odborníkem.

Čtvrtý den: Setkání s přeživšími holokaustu a se zakládajícím členem srbského studentského hnutí Otpor (v češtině: Otpor), které se angažovalo v boji za svržení prezidenta Svazové republiky Jugoslávie Slobodana Miloševiče. Vyhodnocení projektu ukázalo, že studenti tuto zkušenost hodnotí jako jeden z nejcennějších zážitků v rámci jejich vzdělávacího procesu, protože mají možnost na vlastní oči vidět, jak se historie tvoří. Zhodnocení také poukázalo na skutečnost, že vnímání konceptu spravedlnosti a nespravedlnosti se u studentů během projektu tříbí a stává se komplexnější.

Modely pro budoucnost

Výuka o holokaustu poskytuje nejen cenné historické informace, ale často si za klade cíl poskytnout rovněž pohled na současnost. Může to být prostřednictvím zdůrazňování témat rasismu a xenofobie, bourání předsudků nebo nasměrování studentů k přehodnocení jejich názorů či pohledu na události. Studenti účastníci se diskuzí, které předcházely vydání této publikace, častokrát zdůrazňovali nutnost zabývat se i současnými tématy.

Dnes se většina lidí v Evropě od nacistické ideologie třicátých a čtyřicátých let minulého století distancuje. Nicméně pohled, který národní socialisté měli na lidskou rasu a hodnoty, stále v mnohých oblastech přetrvává. Antisemitismus, rasismus, xenofobie, předsudky proti Romům, homofobie a další formy netolerance, předsudky a stigmatizace se znovu a znovu v pravidelných intervalech objevují ve všech evropských zemích.

Studium holokaustu a období nacistického režimu automaticky vyžaduje studium teorie a praxe, z nichž nacistické myšlenky vycházejí. Studium vývoje před rokem 1939 ukazuje, že některé z těchto idejí jsou součástí dlouhodobého historického konceptu Evropy. Tuto tradici do dějin Evropy nepřivedli nacisté a s ústupem nacismu s nimi ani nevymizela – jen se v dané době projevila ve své nejextrémnější podobě.

Studium minulosti neposkytuje přímé odpovědi na to, jak proti těmto škodlivým myšlenkám bojovat v současnosti. Historický kontext je odlišný. Můžeme však zkoumat to, jakým způsobem byly tyto ideje a hodnoty do daného historického kontextu zasazeny a jak ovlivňují naše současníky. Dnes sice žijeme v jiných podmínkách, ale i přesto je možné se s některými z těchto idejí setkat. Nemůžeme jen tak mávnout rukou nad dnešním rasismem s tím, že svět se od třicátých let minulého století přece změnil – samotné ideje jsou totiž podobné a zdá se, že jejich změna je složitější než změna socio-politického a ekonomického prostředí.

Historie nám také ukazuje možné následky vývoje v případě, že ideje tohoto druhu nejsou brány dostatečně vážně a proti jejich prosazování nejsou okamžitě podniknuty potřebné kroky.

Rasismus

Rasismus je teorie a ideologie, která tvrdí, že charakteristiky, schopnosti atd. lidských bytostí jsou neměnným způsobem určeny jejich „rasovým“ původem a že existují nadřazené a méněcenné „rasy“. Biologický rasismus se objevuje v 17. a 18. století a klíčovým způsobem ovlivnil jak legitimizaci již existujícího útlaku obyvatelstva a skupin obyvatelstva, tak jeho prodlužování a posilování. Pokud jde o působení německé nacistické strany, rasismus byl základním prvkem nacistického světového názoru. Nacisté stanovovali biologické požadavky na členství ve skupině „vyšších lidských bytostí“ (*Herrenmenschen*), přičemž ostatní rasy, především Židé, byly zobrazovány jako zvláštní „rasy“, které by nikdy za žádných okolností neměly být členy vyšší komunity. Toto biologicky determinované vnímání mělo přímé následky na způsob použití zákonodárství k definici „židovství“, neboť existoval dokonce rozdíl i mezi „úplným Židem“ a „míšencem“ (*Mischling*), tj. „polovičním Židem“. Myšlenka, že biologický původ je směrodatný pro příslušnost v komunitě v roli „plnohodnotného člena“, je stále patrná v některých šovinistických hnutích v Evropě. V současnosti se však častěji k rozdělení společnosti a ospravedlnění sociálního vyloučení či upírání práv používá formulace „neměnné kulturní odlišnosti“.

Zaostřeno na etnickou pestrost

Památník Risiera di San Sabba se nachází v italském Terstu. Původně to byla továrna na úpravu rýže, kterou nacisté v letech 1943–1945 používali jako vězení, výslechové centrum a jako tranzitní tábor. Bylo zde uvězněno téměř 20 000 osob. V policejním vězeňském táboře, který byl vybaven krematoriem, byly mučeny a zavražděny tisíce politických oponentů – členů italského, slovinského a chorvatského odboje – a desítky Židů. V tranzitním táboře byly před deportací do koncentračních a vyhazovacích táborů zadržovány tisíce vězňů z důvodu jejich rasové příslušnosti nebo politického smýšlení.

Oblast kolem Terstu je po staletí známá svou etnickou pestrostí a během první poloviny 20. století také kvůli etnicko-teritoriálnímu konfliktu mezi italskými nacionalisty a slovinskými a chorvatskými nacionalisty. Výstava v památníku a památník jako takový se nevěnují jen holokaustu, ale nabízí také vyvážený historický pohled na místní italsko-slovanskou koexistenci. Připomíná také fašistická represivní opatření proti slovanské populaci, stejně jako extrémně brutální chování německých okupantů k civilnímu obyvatelstvu v souvislosti s potíráním místních partyzánů. Památník Risiera di San Sabba návštěvníkům v tomto směru pomáhá vytvořit si názor na různá nacionalistická opatření, která se v regionu objevila během 20. století.

Antisemitismus

Nenávist vůči Židům existovala v křesťanském světě od dob, kdy se křesťanství vyčlenilo z judaismu jako samostatná církev. Antisemitismus může být definován jako jakékoli činy nebo postoje, které jsou založeny na vnímání sociálního subjektu (jednotlivce, skupiny nebo instituce) jako „ten („prolhaný“, „zkažený“, „konspirativní“ atd.) Žid“. Více informací o vymezení antisemitismu naleznete ve zprávě agentury FRA s názvem „Projevy antisemitismu v EU v období 2002–2003“ (*Manifestations of Antisemitism in the EU 2002–2003*), která byla vydána v roce 2004.

Obviňování Židů ze smrti Ježíše, šíření nemocí, trávení pitné vody nebo provádění rituálních vražd a jiných činů vířilo škodolibou nenávistí vůči nim po celá staletí, přičemž vše vyvrcholilo v pogromech - fyzických útocích na Židy.

Během 19. století vzrostl zájem o klasifikaci lidí na základě příslušnosti k různým „rasám“ a Židé byli vyčleněni jako samostatná „rasa“. Wilhelm Marr, německý novinář, poprvé použil termín „antisemitismus“ v roce 1879, a založil tak označení pro všechny myšlenky, ideje a pocity, které byly zacíleny proti Židům.

Nebezpečí antisemitismu nespočívalo jednoduše v obviňování Židů nebo v antisemitské propagandě, ale spíše v tom, že tyto myšlenky byly ve velkém rozsahu přijímány za své lidmi, kteří měli ve skutečnosti na Židy poměrně neutrální pohled. Z tohoto důvodu bylo po prohrané válce v roce 1918 pro německé antisemity velice jednoduché obvinít Židy z neúspěchu a ztrát v této válce v tom smyslu, že neprokazovali ve válečných letech dostatečnou loajalitu vůči Německu a šlo jim jen o vlastní obohacení.

Antisemitismus je i v současné době značně rozšířen. Není možné říci, že antisemitismus je totéž co rasismus: antisemitismus je založen na charakteristických myšlenkách, mezi které například patří víra v to, že Židé ovládají a dominuje svět.

Diskriminace Romů a Sintů

Nacistická politika vůči Romům/Sintům byla méně důsledná a nebyla nacistickými vůdci propracovaná do takových detailů jako protizidovská politika. Někteří nacisté, jako například Heinrich Himmler, velitel SS, měli za to, že Romové/Sintové jsou svým způsobem původní árijci. Tento zcela nevědecký přístup vedl k rozporné politice. Na jedné straně byli tzv. „čistokrevní“ Romové/Sintové internováni a vytvořili jakýsi základ pro antropologické výzkumy, a na straně druhé byli definováni jako „podlidé“ a podléhali nacistické genocidní politice.

Náhrobek židovského vojáka, jeden z památníků na židovském hřbitově, které krajně pravicoví extremisté znesvětili nacistickými hákovými kříži a fašistickými insigniemi.

(Foto: Corbis)

Rasistická argumentace tehdy a dnes

Požádejte své studenty, aby porovnali novinové články, dopisy čtenářů do novin a propagandu ze třicátých let 20. století s denním tiskem, letáky a webovými stránkami dnes. Zaměřte se na typ argumentace, která se používá v souvislosti s tématy, jako jsou například utečenci nebo obecně příslušníci menšin, a rozeberte, z čeho jsou tyto skupiny obviňovány a jak jsou popisovány. Požádejte studenty, aby sepsali shodné a rozdílné znaky. Díky tomu si vědomí, jak se argumentace mění, a pomůže jim to identifikovat současné rasistické proudy. Vyzvěte studenty rovněž k úvahám o tom, jak se změnilly podmínky pro vyjadřování a realizaci myšlenek. Agentura FRA spolupracuje s hromadnými sdělovacími prostředky s cílem zvýšit mediální gramotnost čtenářů, posluchačů a diváků i povědomí odborníků z oblasti sdělovacích prostředků o lidských právech. Více informací najdete na webové stránce agentury FRA na adrese <http://fra.europa.eu>.

Romové obvinění z kolaborace se Srby během balkánské války jsou střeženi vojáky OSN a drženi za plotem, který je chrání před útoky ze strany Albánců (1999, Djakovica, Kosovo).

(Foto: Sven-Erik Sjöberg)

Existuje několik důležitých důvodů, proč se nacistická politika vůči Romům/Sintům změnila z rasisticky a antropologicky odůvodněné internace, která byla v rozporu s mezinárodním právem, v genocidu. Jedním z hlavních důvodů byly postoje k Romům/Sintům, které vyjadřovali členové mobilních vyvražďovacích jednotek působících na východní frontě. Když tyto jednotky obdržely rozkazy, aby vyhledaly podezřelé sabotéry a politické nepřátele, bylo zcela přirozené, že – s ohledem na své předsudky a nenávisť vůči Romům/Sintům – zaútočili bez jakéhokoli zřejmého důvodu na tyto skupiny osob, které hromadně popravovali. Dne 16. prosince 1942 vydal Heinrich Himmler nařízení, aby byli všichni „cikáni“ stále žijící v „Německé říši“ deportováni do Osvětimi.

Postoje k Romům/Sintům, které existovaly mezi pachateli, byly založeny na předsudcích vůči nim ještě z dob před nacistickým převzetím moci, přičemž přetrvávají dodnes. Z historických důvodů je třeba prozkoumat, jakým způsobem tyto postoje přímo ovlivnily genocidu Romů/Sintů. Nicméně v rámci studia lidských práv musíme také prostudovat, v jaké formě tyto předsudky přežívají v evropských zemích dnes. Historická vazba je zřejmá. Romové byli nuceni nosit na uniformách v koncentračních a vyhlazovacích táborech černý trojúhelník. Tato barva ukazovala, že patří k tzv. asociálům. I dnes jsou Romové považováni za cizince a odpadlíky ze společnosti.

V mnoha zemích nebyli jedinci, kteří přežili romskou genocidu, uznáni jako oběti rasistické perzekuce a trvalo celé roky, než obdrželi odškodnění za utrpení za války. Nikdy nedostali odškodnění za své domy, které byly zbourány, nebo za zabavená stáda koní či maringotky. Mnoho lékařů v Německu a Rakousku odmítlo uznat onemocnění přeživších jako dlouhodobé následky strašných podmínek v koncentračních táborech. Teprve od devadesátých let minulého století se začala připomínat „zapomenutá“ genocida Romů/Sintů.

Romové jsou dodnes v mnoha členských státech Evropské unie předmětem diskriminace a rasově motivovaných trestných činů. V roce 2009 uveřejnila agentura FRA výsledky průzkumu EU-MIDIS, což je průzkum prováděný mezi více než 23 000 osobami, které jsou příslušníky etnických menšin a skupin přistěhovalců, zaměřený na jejich zkušenosti s diskriminací v Evropské unii. Výsledky průzkumu ukazují na vysokou úroveň diskriminace a obtěžování, kterou Romové zažívají každý den. Každý druhý romský respondent byl v předchozích dvanácti měsících diskriminován nejméně jednou, přičemž diskriminovaní Romové zažili za posledních dvanáct měsíců v průměru 11 případů diskriminace. K diskriminaci

a vyloučení ze společnosti dochází ve všech oblastech života: vzdělávání, zaměstnání, bydlení, zdravotní péče a přístup ke službám.

Chcete-li se o historii Romů dozvědět více, navštivte webové stránky Rady Evropy. Na adrese www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoCulture_en.asp naleznete informační listy o historii Romů v Evropě a na adrese www.romagenocide.org/ jsou k dispozici informace o genocidě páchané na Romech.

Neonacismus a rasový extremismus

Posledním stádiem genocidy je snaha pachatelů utajit a popřít své zločiny. A to je právě základ, na kterém je nutno chápat popírání holokaustu. Aniž by to sami popírači chápali a rozuměli tomu, oni sami v tomto smyslu tvoří část procesu genocidy.

Neonacismus a rasový extremismus, mezi jejichž agendu patří antisemitismus, xenofobie a rasismus, jsou v současné Evropě hojně podporovány. Jejich nenávist k etnickým menšinám je hnací silou, která láká jejich sympatizanty a umožňuje jim sdružovat se v organizacích. Až na několik výjimek jim nejde o zabíjení lidí, ale chtějí práva a svobody menšin omezit nebo tyto skupiny vyhnat z území, které považují za „jejich zemi“ nebo „jejich Evropu“.

Hnací silou stojící za holokaustem – stejně jako za dalšími genocidami – byla touha odstranit určitou skupinu lidí. Význam tohoto „odstranění“ se liší v čase, ale neznamená nutně masové vyvražďování. Cílem je zneškodnit skupinu, která je nenáviděná pachatelem (nebo budoucími pachateli), přičemž toto zneškodnění může znamenat omezování práva na život pod vlastní identitou až po omezování práva na život jako takový.

Pedagogové, kteří chtějí toto téma se studenty probírat, by se měli vyvarovat přílišného moralizování. Je důležité podpořit studenty v samostatném uvažování a v nezávislém formování názorů, nikoli jim předložit analýzu problematiky s jediným možným řešením. Tento přístup vyžaduje, aby se studenti aktivně do debat zapojili a aby jejich touha této problematice porozumět byla opravdová. Neměli by informace pouze pasivně přijímat skrze povinná témata v učebních osnovách. Pedagog musí studentům umožnit klást otázky vyvolané jejich upřímnou zvědavostí a zájmem o předmět analýzy. Studenti mohou společně s pedagogy hledat historické materiály, které jim pomohou nalézt odpovědi. Úkolem pedagoga je v této fázi nabídnout studentům své znalosti historického kontextu a iniciovat otázky týkající se možných záměrů a činů – a tedy zodpovědnosti – ze strany pachatelů a přihlížejících.

Během diskuzí vedených v rámci přípravy tohoto materiálu se mnoho studentů dotazovalo na paralelu mezi historickými znalostmi a současnou situací. Italští studenti poukazovali na nutnost aktualizovat výuku a související poučení při studiu předmětu, jako je holokaust, tak, aby se věnovala pozornost také menšinám a imigrantům. Dánští studenti v souvislosti s výukou o holokaustu také zdůrazňovali nutnost komparativního studia, které by se týkalo současnosti a toho, jaké vývojové fáze se v rámci různých genocid objevují (například dehumanizace).

Facing History and Ourselves

Facing History and Ourselves (Čelíme historii a sobě samým) je organizace, která se snaží upozornit studenty na rozdílné formy meziskupinových konfliktů ve snaze rozvinout ve studentech schopnost vnímání různých perspektiv, kritické myšlení a schopnost rozhodovat se morálně. Vzdělávacím cílem projektu je ukázat, jaké mohou být příčiny a důsledky předsudků, diskriminace a skupinového násilí. Organizace *Facing History and Ourselves* pracuje s příklady z různých období a zeměpisných oblastí, přičemž se zaměřuje zejména na holokaust. Plány hodin, vzdělávací programy i metodické materiály pro pedagogy je možné získat na adrese www.facinghistory.org/.

Významná zkušenost

Památníky a muzea zabývající se holokaustem a dalšími nacistickými zločiny každoročně navštíví miliony mladých Evropanů. Například státní muzeum Osvětim-Březinka v Polsku navštíví více než 1,1 milionu návštěvníků ročně, Dům Anny Frankové v Nizozemsku téměř 1 milion návštěvníků ročně, pamětní místo koncentrační tábora Dachau v Německu přibližně 800 000 návštěvníků ročně a památník Terezín v České republice, památník Shoa ve Francii a památník Mathausen v Rakousku každoročně zaznamenají přibližně 200 000 návštěvníků.

Více než padesát procent návštěvníků řady pamětních míst a muzeí je mladších 18 let. Většina z nich přichází na prohlídku v rámci svého školního vzdělávání. Výuka o holokaustu je v mnoha zemích povinná, přičemž vlády některých zemí návštěvy těchto míst doporučují.

Návštěvy původních historických míst a muzeí zanechávají ve studentech dlouhodobý dojem. V mnoha případech jsou samotná pamětní místa přesvědčivým důkazem pro fakta, která se studenti naučili ve třídách. Nabízejí rovněž možnost srovnat si myšlenky a prožít něco zvláštního, něco, co není možné zprostředkovat jinou cestou. Příkladem je obrovská rozloha vyhlazovacího a koncentračního tábora Osvětim - Březinka na jedné straně a oproti tomu velmi omezená rozloha vyhlazovacího tábora Belzec, přičemž oba tábory se nacházejí na polském území. Prohlídka těchto míst studentům poskytne pohled na to, jakým způsobem byl chod táborů organizován a jaké rutinní úkony byly s genocidou spojeny. Tábor Osvětim - Březinka měl odlišné funkce a postupem času se z koncentračního tábora změnil v tábor vyhlazovací. Naopak tábor Belzec byl od počátku organizován jako vyhlazovací a nepředpokládalo se, že by v něm někdo přežil byť jedinou noc. Proto bylo potřeba jen minimum budov.

Vyučování na autentických místech se velice odlišuje od vyučování ve třídě. Pamětní místa a muzea nabízejí specifické vzdělávací možnosti. Studenti mohou prozkoumat celou lokalitu a dochované stopy utrpení v podobě předmětů a zbytků budov. Mohou si prohlédnout expozice, dobové dokumenty a navštívit památníky.

Zaměřeno na historii místa

V průběhu návštěvy autentických míst je důraz většinou kladen na dané historické místo, přičemž jsou prezentována rovněž důležitá fakta, příběhy a jednotlivci související právě s navštíveným památníkem. Ve skupinových diskuzích, které byly prováděny v 9 evropských zemích, se studenti i pedagogové shodli na tom, že je důležité se soustředit na historii daného místa právě v průběhu jeho návštěvy. Je proto vhodné, aby pedagogové své studenty na návštěvu připravili předem. Připravení studenti mohou své dojmy z místa zasadit do správného historického kontextu a během návštěvy se pak mohou soustředit již jen na otázky související s lidskými právy.

Studenti upozornili na nebezpečí, že by se návštěva mohla stát jakýmsi samoúčelným rituálem. Pokud studenti nechápu, proč jsou tam a co se od nich očekává, návštěva autentického místa se pro ně může stát negativním zážitkem.

Památníky a muzea v Evropě

Ve většině evropských zemí se nacházejí instituce, jejichž úkolem je uchovávat v kolektivní paměti vzpomínky na oběti holokaustu a dalších nacistických zločinů, vyučovat o nacistické diktatuře a o druhé světové válce. Mnohé z těchto institucí se nacházejí v bývalých koncentračních a vyhlazovacích táborech. V jiných případech se jedná o místa a objekty, které jsou s událostmi v době nacistické diktatury spjaty jinými způsoby. Příkladem je Dům Anny Frankové v Amsterdamu, kde se Anna se svou rodinou ukrývala, nebo Dům Konference ve Wannsee v Berlíně, z něž byly koordinovány administrativní postupy v rámci „konečného řešení židovské otázky“, tj. vyvraždění Židů v Evropě. V některých zemích existují muzea na místech, která nejsou bezprostředně spojena s holokaustem, například *Living History Forum* ve Švédsku nebo *Imperial War Museum* ve Spojeném království.

Mnoho z těchto institucí nabízí výstavy a vzdělávací programy. Návštěvníci mají často příležitost absolvovat prohlídku místa s průvodcem nebo se zúčastnit krátkého workshopu. Celá řada institucí organizuje rovněž kurzy v trvání od jednoho do sedmi dnů, během kterých se studentům otevírají možnosti aktivnější a samostatné práce. Více informací o těchto institucích v Evropě naleznete na adrese www.memorial-museums.net/WebObjects/ITF.

Více než milion lidí každoročně navštíví státní muzeum Osvětim-Březinka, jedno ze stovek míst v Evropě sloužících jako připomínka a poučení o holocaustu a dalších zločinech spáchaných nacistickým Německem a jeho spojenci.

(Foto: Corbis)

“Díky návštěvě památníku získáte představu o rozsahu, organizaci a dalších detailech nacistické genocidy.”

– pedagog, Spojené království

Další aspekt, který byl během diskuzí zmíněn jak studenty, tak učiteli, byla nedostatečná časová dotace při návštěvě památníků. Většina návštěv trvá krátce – obvykle jen několik hodin. Mějte na paměti, že návštěva může být jednou z mála příležitostí v rámci vzdělávání, při které jsou studenti přímo konfrontováni s komplikovanými etickými a morálními otázkami smrti, soucitu, odpovědnosti a zla. Předchozí příprava a následné zhodnocení návštěvy jsou zcela nezbytné. Je důležité, aby studenti byli schopni své zážitky vyhodnotit a vyvodit z nich závěry. To však vyžaduje dostatek času během návštěvy a pedagogové by měli brát při plánování v úvahu i tento aspekt.

Rozvržení návštěvy pamětního místa

Návštěva historického místa nebo muzea obvyklou výuku ve třídě doplňuje a obohacuje, nikoli nahrazuje. Pedagogové přesně určí a kontrolují, jak návštěva zapadá do plánu jejich výuky a také jakým způsobem přispěje k tomu, aby studenti dosáhli stanovené výukové cíle. Je proto důležité v dostatečném předstihu stanovit cíle takové návštěvy, připravit příslušné podklady k návštěvě a také k následné potřebné reflexi. Vzdělávací cíl může rovněž ovlivnit výběr místa nebo muzea, které navštívíme.

Před návštěvou

Návštěva pamětního místa se zaměřuje na konkrétní místo a na události, které se zde odehrály. Důraz je kladen na historii místa, jeho minulost a na jednotlivce či události související s ním. I když je skupině studentů předložen stručný úvod do historie nacistické diktatury a holokaustu, je většinou poměrně zhuštěný. Proto je důležité, aby studenti před vlastní návštěvou místa dobře pochopili výklad o celkovém historickém kontextu, souvislostech spojených s tímto místem a také o tom, jak spolu jednotlivá místa souvisejí. Je například rozdíl mezi koncentračním táborem, jehož cílem bylo terorizovat a utlačovat vězně a zbavit je vůle k životu nesnesitelnou prací v nelidských podmínkách, vyhlazovacím táborem a pracovním táborem. Vyhlazovací tábor byl od počátku plánován a budován pouze k vyvraždění těch, kteří tam byli dopraveni. Pracovní tábor shromažďoval rozsáhlý počet vězňů, kteří byli následně využíváni k nuceným pracím.

Pedagogové musejí také zohlednit skutečnost, že pro studenty pod určitou věkovou hranicí není návštěva určitých pamětních míst holokaustu, zvláště autentických míst spojených se zločinem, vhodná. Před návštěvou by měli být mladí lidé poučeni o historii holokaustu, aby byli schopni porozumět tomu, co vidí, a přemýšlet o tom. Pamětní místa a muzea obvykle udávají doporučený minimální věk návštěvníků.

Pokud se výuka omezuje jen na jedno určité téma, je důležité, aby studenti věděli, jak je navštívené místo s tímto tématem spojeno. Například pokud je vaším tématem výuka o politických represích, místem, které byste se studenty měli navštívit, je německý koncentrační tábor Buchenwald, kde kromě jiných byli internováni i političtí vězni a Svědci Jehovovi.

V případě, že se chystáte navštívit místo, kde se nehovoří rodnou řečí studentů, pokuste se zajistit průvodce, který bude mluvit jejich mateřským jazykem, aby studenti porozuměli maximálnímu množství informací. Není-li to možné, ujistěte se přímo na místě, že studenti porozuměli klíčovým sděleným informacím správně.

Během návštěvy autentických míst a muzeí se studenti pravděpodobně setkají s dobovými dokumenty a historickými materiály, které mohou obsahovat propagandistické a ideologické prvky. Studenti musí být obeznámeni i s tím, jak tyto prvky rozpoznat, kriticky je zhodnotit a rozlišit mezi informacemi o historii a historickými artefakty, tj. exponáty dokreslujícími tehdejší události.

Na co se zaměřit během návštěvy

Pedagogové by se měli společně se studenty rozhodnout, jak by mohla být návštěva pamětního místa začleněna do zvoleného tématu výuky. Většina institucí s vámi

Přípravné materiály

Některé instituce nabízejí materiály, které si mohou studenti a pedagogové prostudovat ještě před návštěvou. Například památník v zámku Hartheim v Rakousku, kde byly od roku 1940 v rámci programu „Euthanasie“ vražděny zdravotně postižené osoby, zaslal DVD obsahující pět krátkých filmů, které mohou studenti shlédnout ještě před samotnou návštěvou. Filmy popisují, jak se dnes žije zdravotně postiženým osobám v Rakousku na příkladu 5 lidí, kteří byli požádáni, aby hromadnou dopravou dojeli do památníku Hartheim. Londýnské *Imperial War Museum* školám rovněž posílá video popisující život Židů v Evropě před holokaustem. I další místa mají k dispozici přípravné materiály. Je možné získat knihy, odborné články, mapy, kopie dokumentů, plány výukových hodin, obrázky atd. Množství materiálů je k dispozici na webových stránkách pamětních míst. Další možností, jak se připravit na návštěvu, je četba vzpomínek pamětníků, které souvisejí s navštíveným místem. Konkrétní vzpomínky vám instituce jistě doporučí. Určitě stojí zato spojit se s pamětním místem ještě před samotnou návštěvou a poradit se s pracovníky jejich vzdělávacích oddělení, jak nejlépe studenty na návštěvu připravit.

Vzdělávací exkurze plní mnoho funkcí, jednou z nich je upevnit poznatky z předchozí výuky a z diskusí, které proběhly ve třídě v době před cestou. Z dobré přípravy mají prospěch studenti, učitelé i průvodci v navštívených zařízeních.

(Foto: Scanpix)

může předem prodiskutovat vaše specifické požadavky, ale v každém případě jsou k dispozici standardní prohlídky. Je užitečné, pokud je průvodce obeznámen s úrovní znalostí studentů, rolí návštěvy v rámci vzdělávacího procesu (je míněna jako úvod k problematice, k rozšíření znalostí nebo má pomoci učinit závěry?) a s očekáváními ze strany skupiny.

Jakmile studenti přijedou na pamětní místo nebo do muzea, jejich bezprostřední dojem bude přirozeně v největší míře ovlivněn tím, co se samotná instituce ve svých expozicích rozhodla zdůraznit. Důležité je, aby studenti kromě historického kontextu pochopili i hlavní záměr jejich návštěvy, aby měli pocit, že jsou dobře informováni a nemusí se cítit ohroženi. Může to být například formou poučení o tomto historickém období, sledováním příběhů jednotlivých obětí a lidských tragédií nebo navázáním na práci k tématu, která byla provedena již ve škole.

Po návštěvě

Bezprostředně po návštěvě by studenti měli mít možnost nejen sdělit si své zážitky, ale také spojit vědomosti získané na místě s těmi, které se již dozvěděli ve třídě. Navazující práce po návštěvě památníku a reflexe studentům umožní rozvíjet a ověřit si znalosti, které měli v době, kdy s prací na tématu začínali. To studentům pomůže upevnit si svoje vědomosti a zároveň získají lepší přehled o tom, jak se jejich znalosti – a možná i další otázky k tématu – vyvíjely. Aby měli studenti další vzdělávání usnadněno, je důležité, aby pedagog uměl pracovat s jejich silnými emocionálními zážitky, které v nich návštěva pamětních míst může vyvolat.

Holokaust a lidská práva jako předmět výuky

Aby výuka o lidských právech byla co nejúčinnější, je klíčové, aby se do ní studenti aktivně zapojili. Vzdělávání o tomto tématu vyžaduje aktivní a kritický přístup a ochotu k diskusi. Je důležité, aby výuka byla v úzké návaznosti na filozofii lidských práv, konkrétně na demokracii a boj proti autoritativnosti.

Cílem výuky o lidských právech je přispívat jak k získání znalostí, tak i k dodržování lidských práv. Výuka o holokaustu je však směřována spíše k pochopení tématu než k aktivním krokům. Výuka jedné tematiky by proto měla být považována za komplexnější k druhé - výuka o holokaustu by měla přispět k pochopení lidských práv jako takových a výuka o lidských právech by k historickým znalostem měla doplnit praktický pohled na věc.

Z debat se studenty a pedagogy vedenými při přípravě této brožury vyplývá, že obě skupiny považují za důležité spojovat výuku o holokaustu s problematikou odpovědnosti a dodržování základních lidských práv. Spojení výuky o holokaustu s výukou o lidských právech je žádané a potřebné.

Mezioborový přístup

Při výběru způsobu, jakým bude takového spojení dosaženo, si pedagog musí zvolit přístup, při kterém zapojí více oborů než jen historii. Síla mezioborového přístupu spočívá ve sloučení znalostí, různých perspektiv a metodologie z několika rozdílných oblastí s cílem vytvořit nové jádro poznatků a znalostí, které je hlubší než poznatky získané studováním jednotlivých oborů odděleně.

Tento přístup je nezbytný při studiu toho, jak holokaust ovlivnil vnímání a přístup k dodržování lidských práv ze strany předchozích generací i současníků.

Vývoj situace v Německu v letech před holokaustem ukazuje, jak byly některé skupiny obyvatel zbavovány různých lidských práv, a tím zprostředkovaně nabízí pohled na jejich důležitost. Genocida sama o sobě je pak důkazem toho, že někteří lidé jsou schopni zbavit jiné osoby všech jejich práv, včetně práva na život.

Podle Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) má výuka o lidských právech několik různých cílů:

- zvyšovat informovanost o lidských právech a o mechanismech jejich ochrany;
- zvyšovat informovanost o tom, jak mohou lidé chránit, udržovat a zavádět lidská práva;
- vypěstovat postoje a způsoby chování nutné k tomu, aby byla lidská práva dodržována všemi členy společnosti.

Výuka o lidských právech je často všeobecná, orientovaná na současnost a budoucnost a prakticky zaměřená. Historické příklady jsou občas používány k tomu, aby poukázaly na důležitost lidských práv, ale málokdy se během výuky o lidských právech zabíhá do větších detailů historického kontextu. Vzdělávání o lidských právech zahrnuje mnoho rozdílných disciplín, jako je etika, filozofie, sociální vědy, historie atd.

„Co je to důstojnost člověka?“

Pokud je návštěva pamětního místa spojena s brutálními činy, které zde byly spáchány, historie daného místa a vlastní dojmy studentů zvýrazní důležitost dodržování práv jedince.

Motivujte studenty k zájmu o to, co vlastně lidská práva jsou. Požádejte je v rámci přípravy na návštěvu o vypracování krátké eseje na důležitá související témata, například „Co je důstojnost člověka?“, „Co znamená, že jsou si lidé rovni?“ nebo „Co je to zodpovědnost?“. Vhodnou pasáž z prací studentů můžete během návštěvy památníku přečíst; nejlépe ve chvíli, kdy se celá skupina nachází na místech, která takové násilí zobrazují. To odvede pozornost od průvodce a pedagoga na samotné studenty. Jsou to jejich slova, jejich myšlenky, které jsou přímo s historickým místem spojeny. Při probírání této tematiky musí studenti cítit, že mohou své myšlenky a otázky formulovat svobodně. Tím snížíte nebezpečí umělé konverzace, během které studenti říkají jen to, co se od nich očekává, a ne to, co si sami myslí. Probudíte v nich naopak hlubší pochopení souvislostí a osobní závazek.

Příprava je nezbytná, pokud chceme, aby diskuze se studenty byla otevřená. Pedagogové mohou se studenty probrat klady takto vedených diskuzí. Studenti by si měli uvědomit citlivost tématu, ale nesmí jím být zasaženi. Naopak pedagogové nesmějí studenty do diskuze nutit, aby se necítili manipulováni.

Po návštěvě studenty požádejte, aby si své práce znovu přečetli a zamysleli se, zda a případně jak, se jejich vnímání a postoje změnily, nebo naopak potvrdily.

Pamětní deska v Buchenwaldu je trvale vyhřívána na 37 °C, aby připomínala teplotu lidského těla.

(Foto: Stiftung Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora)

Naopak výuka o holokaustu musí předně prozkoumat a pokusit se pochopit a vysvětlit historický kontext holokaustu. Pro smysluplnou výuku je důležité pochopit, že historie není tvárná tak, aby sloužila morálním, politickým, sociálním nebo ideologickým cílům. Výuka holokaustu často spadá do působnosti učitelů dějepisu. Pro ně je důležité popsat, interpretovat a prozkoumat historické okolnosti, za kterých se holokaust odehrál, ale vazby na všeobecnou tematiku lidských práv již tak důležité nejsou.

Zatímco historie (vyučovací předmět dějepis) může podpořit pochopení vývoje lidských práv, k prozkoumání toho, jaký mají lidská práva v naší společnosti význam, je potřeba více oborů (předmětů). Z obohacujícího spojení historie s literaturou nebo uměním a filozofií studenti získají příležitost zjistit, jak lidé v různých souvislostech odlišně popisují a chápou klíčové otázky související s lidskými právy.

Lidská práva hrají v budování identity a sociální struktury evropských národů významnou roli. Avšak míra jejich dodržování se různí a lidská práva nejsou vždy nesporná a samozřejmá. Stejně jako demokracie i lidská práva musí být ochraňována a jejich význam dále objasňován.

Holokaust byl natolik přelomovou historickou událostí, že ovlivnil v mnoha aspektech celou Evropu. Z tohoto důvodu je holokaust v Evropě považován za výchozí bod při konkretizaci a zviditelnění lidských práv.

Lidská práva v Buchenwaldu

Německý památník v Buchenwaldu nabízí školním skupinám projekt s názvem „Lidská práva“. Cílem tohoto jednodenního projektu je poukázat na vyloučení a diskriminaci jakožto sociální fenomény v táborech a tím vzdělávat studenty v chápání lidských práv i v naší době.

Identita jednotlivých účastníků tvoří východisko ke kritickému vyhodnocení historických skutečností. Pod metodickým vedením zkoumají studenti odlišnosti v rámci skupiny i společnosti a společenskou důležitost těchto rozdílů. Následná diskuze je směřována k tematice všeobecných otázek lidských práv a k ideologiím, které lidská práva ohrožovaly a ohrožují.

Ústředním tématem celého dne stráveného v bývalém koncentračním táboře je porušování lidských práv. Účastníkům projektu se nabízí možnost prozkoumat témata související s tímto historickým místem, jako například systém věznění a páchaní zločinů ze strany národních socialistů, různé skupiny obětí, sebehodnocení pachatelů nebo vztahy obyvatelstva nedalekého Vymaru ke koncentračnímu táboru. Zkoumání těchto otázek může probíhat přímo v expozici na místě, v archívech, v knihovně nebo ve sbírce digitálních záznamů.

Autenticita – dojem opravdovosti

„Teprve přímo během návštěvy Majdanku jsem pochopil, že to všechno se doopravdy stalo. Možná jsem to chápal i před tím, ale nebylo to totéž.“ student, 15 let.

Pedagogové, kteří vezmou své studenty na místa spojená s holokaustem, se pravděpodobně setkají s obdobnou reakcí. Návštěva pamětního místa udělá silný dojem na většinu studentů a ti mají pocit, že teprve při této návštěvě vše lépe chápou.

Dojem autenticity, tj. blízkosti, reality a opravdovosti, je při návštěvě památníků holokaustu běžný. Lidé často očekávají, že jejich zážitky budou výjimečné, silné a emotivní.

Místní stopy – příklad ze Švédska

Holokaust byl celosvětovou událostí, která zanechala stopy v mnoha regionech světa. Tyto stopy jsou přirozeně viditelnější v místech, kde docházelo k vyvražďování, ale je možné je nalézt i v zemích, které holokaustem nebyly přímo dotčeny. Studování těchto stop studentům poskytne pohled na souvislosti a roli místní společnosti za holokaustu. Vzhledem k různým zkušenostem národů a obyvatel jednotlivých zemí s holokaustem se liší i jednotlivé dochované místní stopy. Rozdíl mezi jednotlivými lokalitami jsou obrovské: například mezi Polskem, které bylo za války okupováno, zničeno a kde nacisté vybudovali vyhlazovací tábory, a Švédskem, které se prohlásilo za neutrální stát. Ve Švédsku se nenacházel žádný vyhlazovací tábor a neprobíhaly zde žádné deportace. Nicméně i ve Švédsku je možné najít řadu stop souvisejících s holokaustem: články v místním tisku, různé vlny uprchlíků, kteří přicházeli ze zahraničí, nebo museli naopak opustit Švédsko, a švédské společnosti, které využívaly pracovní sílu vězňů z koncentračních táborů ve svých pobočkách. V případě švédských studentů se osvědčilo jako velmi cenné jedno jednoduché cvičení: studenti dostali za úkol, aby si přečetli místní denní tisk ze začátku listopadu 1938, kdy došlo k pogromu známému jako „křišťálová noc“ nebo „noc rozbitého skla“. V novinách je obvykle tato událost popisována velice podrobně. Tyto články popisují společnost v zemi, ve které sami studenti žijí a – ačkoliv jsou více než 70 let staré – vytvoří dojem, že k události došlo docela nedávno. Studenti si uvědomí, že i lidé v jejich zemi se museli nějakým způsobem vyrovnat s tím, k čemu došlo v roce 1938 v Německu.

Autenticita je směsicí znalostí, očekávání a prožitků. Autenticita historického místa pramení ze toho, že se zde kdysi odehrály „skutečné“ historické události. Je to očekávání, že místo je schopno poskytnout skutečný dojem toho, co se zde v minulosti odehrálo, a zároveň možnost dané místo „prožít“ a být konfrontován s historií. Autenticita vyžaduje předběžné porozumění tomu, co lze na vlastní oči spatřit. Autenticita neexistuje jako metafyzický fenomén nezávisle na divácích. Je to právě jednotlivec nebo skupina, kdo vnímá historické předměty/místo/příběhy a kdo jim přičítá určitou důležitost. Schopnost jednotlivce vnímat autenticitu je užitečnou vlastností, která může obohacovat vyučování. V tomto kontextu je možné používat termín „didaktická autenticita“.

Didaktická autenticita je výsledkem toho, že pedagog vědomě upevňuje hodnotu vzdělávacích prvků za pomoci místa nebo předmětu, aby obsahu dodal konkrétnější podobu. Předmět může být buď fyzicky hmatatelný, nebo diváka ovlivňuje prostřednictvím pocitů, které v něm vyvolává.

Nicméně autenticitu je také možné použít nevhodně. Studentům může být prezentován nesprávný obsah nebo artefakty bez historické hodnoty a určité aspekty návštěvy mohou být představeny chybně, což následně vede k nevyváženému obrazu místa. Může se stát, že převáží emotivní stránka návštěvy bez toho, aby došlo k vlastnímu sdělení historických poznatků.

Didaktická autenticita v praxi

Historická místa, která dnes navštívujeme, nejsou stejná, jako byla před lety, a ani nevyvolávají stejné pocity jako v období, kdy na nich docházelo k holokaustu. Schopnost představit si místo tak, jak mohlo kdysi vypadat či působit, se liší člověk od člověka. Naše představa a pocity, i když se nikdy nemohou přiblížit k tomu, jak místo doopravdy vypadalo a působilo v minulosti, mohou ovlivnit náš způsob uvažování a podněcovat přemýšlení o tématu. Pedagogové mohou studentům tento proces usnadnit používáním dobových fotografií místa z období holokaustu a rovněž četbou svědectví či obdobných textů popisujících události, ke kterým zde došlo, a pocity lidí, kterých se tyto události týkaly. Obrázky a texty umocní dojem vyvolaný samotným místem a zasadí do kontextu obsah dokumentů. Je důležité zvolit ilustrace a texty popisující stavby a hmotné exponáty, které jsou na místě stále rozeznatelné nebo které lze jiným způsobem vnímat i v současnosti.

Nápisy ve Fort IX v Litvě, které v hodinách před popravou vyškrabali do zdi své cely Židé deportovaní z tábora v Drancy u Paříže.

(Foto: Olivia Hemingway)

Jména na zdech nesou svědectví

Autorem této aktivity je Paul Salmons z londýnského *Imperial War Museum*.

Na předměstí litevského města Kaunas stojí Pevnost IX, obranná budova, která byla postavena na začátku 20. století a která během holokaustu sloužila jako popraviště. Židé sem byli přiváženi z mnoha koutů celé Evropy a byli zde zastřeleni. Během relativně krátké doby mezi příjezdem a popravou bylo několik obětí v této staré pevnosti vězněno. Několik francouzských Židů deportovaných z Drancy, vyrylo svá jména, rodná města a další osobní informace do zdi cely, přičemž tyto nápisy se zachovaly dodnes. Tato jména nesou svědectví o identitě a původu lidí, kteří zde byli vězněni. Studenti mohou porovnávat jména na zdech s platným seznamem deportovaných a zjišťovat, zda se data, jména a místa shodují. V několika případech se objevují nesrovnalosti v datech, v pravopisu a v místech původu, což je pro studenty výborné cvičení: mohou studovat, která jména korespondují s těmi na zdech, a také si uvědomí, jak může docházet k chybám v informačních zdrojích.

Studenty můžete také požádat, aby se pokusili nalézt fotografie osob, které se jim podařilo identifikovat z nápisů. Na malém panelu ve stejné místnosti jsou umístěny fotografie některých deportovaných a mezi nimi také několika osob, které vyškrabaly svá jména do zdi. Snaha o úspěšné vyhledání těchto osob může být pro studenty velmi motivující a nalezení správných portrétů jim poskytne pocit dobře vykonané práce. Jedním z námětů k diskusi na závěr této aktivity může být důvod, který vedl deportované k tomu, aby svá jména vyryli do zdi. Byla jejich záměrem například snaha přimět další generace k tomu, aby se snažily objevit jejich jména, životní osudy, tj. to, aby nezmizeli beze stopy?

Studium expozic v pamětních místech

Ve většině pamětních míst naleznete umělecké expozice, které zobrazují různé pohledy na dějiny daného místa. Tyto instalace jsou dobrým východiskem pro rozvinutí diskuzí o otázkách lidských práv. Během šedesáti let, které uplynuly od konce druhé světové války, byly expozice vytvořeny v nejrůznějších historických kontextech představujících rozdílné interpretace minulosti. Mnohdy vypovídají více o době, ve které samy vznikly, než o událostech, ke kterým se vztahují. Takto vytvořené expozice však studentům umožní pochopit to, jak je historie prezentována v různých obdobích a v různých kontextech. Existují například rozdíly mezi expozicemi, jež jsou zaměřeny na boj mezi ideologiemi, a expozicemi, které popisují utrpení jednotlivců. Je také rozdíl mezi expozicemi, které se snaží zdůraznit důstojnost jednotlivých obětí, a těmi, které představují oběti spíše jako anonymní masu. Záměr expozice můžete vysvětlit v několika málo větách anebo můžete strávit hodiny rozebíráním detailů. Můžete začít například otázkou na studenty, jak si myslí, že je daná expozice stará, kdo ji vytvořil, v jakém kontextu a na co se primárně zaměřuje. Na to navažte diskuzí o současné situaci a zeptejte se studentů na jejich názor na expozici a na její historii. Tato činnost může být inspirací pro výtvarné hodiny: poté, co společně vyhodnotíte různé expozice, můžete studenty vyzvat, aby vytvořili své vlastní výstavní panely. Do této činnosti můžete snadno zabudovat další úkol, který jim umožní prozkoumat vztahy mezi historií a otázkami lidských práv v současnosti.

Během vaší návštěvy koncentračního a vyhlazovacího tábora Osvětim možná nic neuvidíte – pokud se nebudete pozorně dívat

Vnímání holokaustu

Dnešní vnímání holokaustu je v západní Evropě utvářeno především táborem Osvětim II – Březinka a německými tábory, jako je například Dachau a Bergen-Belsen. Jedním z důvodů je to, že se po osvobození média v této části Evropy koncentrovala na tábory právě v Německu. Dalším důvodem je také skutečnost, že tábor Osvětim II – Březinka byl kombinací koncentračního a vyhlazovacího tábora a přežilo jej více osob než například čistě vyhlazovací tábory. Přeživší z Osvětimi, kteří byli přemístováni transporty směrem na západ, byli osvobozeni západními Spojenci nebo se v západní Evropě po válce usadili a vyprávěli zde své prožitky. Rovněž právě národní zkušenosti s holokaustem mají nemalý vliv na vnímání a interpretaci holokaustu v různých evropských zemích. To znamená, že dnes se můžeme setkat do značné míry s rozdílnými a nevyrovnanými obrazy nacistických zločinů i toho, jak jimi byla Evropa ovlivněna. Většina z těch, kteří byli zavražděni, byla usmrcena ve vyhlazovacích táborech, jako byly Belzec, Sobibor a Treblinka, nebo byla zastřelena mobilními vyvražďovacími jednotkami, tzv. *Einsatzgruppen*, a to zejména v oblastech dnešních pobaltských republik, Běloruska a Ukrajiny. Všechny tyto akce přežilo jen minimum pamětníků. Většina z těch, kteří byli za holokaustu zavražděni, pocházela z východní Evropy, a příběhy několika málo přeživších se do západní Evropy dostaly jen výjimečně. O jejich životech před válkou máme i dnes jen velmi omezené informace. Ať již plánujete návštěvu pamětního místa v západní, nebo ve východní Evropě, mějte toho hledisko holokaustu na paměti.

Slovo „genocida“ vyvolává v naší mysli mnoho představ, přičemž většina z nich je spojena s tím, co známe o holokaustu. Při výuce o genocidě se klade důraz na to, co se vlastně stalo, a na analýzu procesu, jak k vyvražďování mohlo dojít. Nicméně je velice důležité podívat se na důsledky genocidy i z dlouhodobého pohledu.

Jedním z mnoha následků holokaustu a druhé světové války byly dramatické demografické změny v Evropě. Jedním z cílů nacistů bylo vybudovat podmínky a prostor pro rasistickou ideologii. Ve snaze vytvořit vyhovující prostor nacisté plánovali vyhladit několik etnických skupin, které byly označeny jako lidsky a kulturně „méněcenné“.

V některých částech Evropy přečkalo válku jen málo pozůstatků zachycující život a kulturu Židů. Na mnoha dalších místech byla židovská kultura úplně zničena. Je velice obtížné překonat tuto prázdnotu, ale pokud si dáte tu práci a budete pátrat po těch málo zbytcích židovské kultury, lépe pochopíte ty důsledky genocidy, které přesáhly samotné období trvání válečného konfliktu.

Naprostá likvidace byla cílem

Holokaust nelze vnímat jen v intencích násilných činů, ke kterým během tohoto období docházelo. Důvodem je skutečnost, že o tyto násilnosti ve většině případů nešlo. Pachatelům šlo o naprosté vyhlazení skupin, na které se soustředili. Cílem bylo zavedení nového pořádku v Evropě, založeného na rasistických myšlenkách, přičemž etnické čistky byly pouze nástrojem k jeho dosažení.

Jednou z možností, jak si uvědomit dopady holokaustu, je návštěva města, ve kterém žila před druhou světovou válkou prosperující židovská komunita, která byla následně zcela zlikvidována. Návštěva lázní, které dříve byly synagogou, lesa, kde je masový hrom, ale bez jakéhokoliv označení, nebo návštěva hřbitova, o který se dnes nikdo nestará – toto jsou možnosti, jež mohou pomoci v plném rozsahu pochopit, co vše holokaust ve skutečnosti znamenal.

Tento přístup bude mít na studenty ještě větší dopad, pokud jej použijete v kombinaci například s návštěvou bývalého koncentračního tábora. Pokud ale není možné návštěvu z nejruznějších důvodů uskutečnit (geografická vzdálenost, nedostatek času a finančních prostředků), je možné použít fotografie, texty, mapy a statistiky při výuce ve třídách.

Webové stránky www.polin.org.pl jsou výborným zdrojem informací a obrazových materiálů týkajících se míst v Polsku, kde se před druhou světovou válkou nacházely židovské komunity.

V České republice probíhá projekt „Zmizelí sousedé“ (www.zmizeli-sousedce.cz). Mladí Češi ve věku 12–18 let pátrají po informacích o židovských spoluobčanech, kteří v jejich bezprostředním okolí žili před válkou. V roce 1939 žilo na území bývalého Československa 118 310 Židů, většina z nich vedle sebe společně s nežidovskými obyvateli. Mladí badatelé se snaží prostřednictvím výpovědí pamětníků druhé světové války a vyhledáváním údajů zejména v místních archívech a jiných zdrojích získat informace o tom, co se s těmito lidmi stalo, a výsledky svého pátrání prezentují ve formě plakátů, webových stránek nebo v místních novinách atd.

Co zmizelo z ostrova Rhodos

Toto cvičení pomůže studentům odhalit následky holokaustu, které na první pohled nejsou vidět.

Obrázek zachycuje bývalou židovskou čtvrť na řeckém ostrově Rhodos. Historie řecko-židovských vztahů na tomto ostrově je dlouhá. Až do začátku 20. století zde žilo téměř 4000 Židů. Přibližně polovina z nich z ostrova uprchla po roce 1938, kdy zde italští fašisté spravující tuto oblast zavedli antisemitskou legislativu. Německo Rhodos obsadilo v roce 1943 a vůči Židům zavedlo extrémně represivní opatření, například popravu bez soudního procesu. V létě roku 1944 bylo do koncentračního a vyhlazovacího tábora Osvětim deportováno 1700 Židů, z nichž přežilo 150, přičemž jen hrstka se vrátila zpět na ostrov. Dnes na ostrově žádní Židé nejsou, přičemž židovská čtvrť leží v samém srdci turistického centra. Každý týden tudy projdou tisíce turistů, aniž by věděly, že kráčí po tmavých stínech Osvětimi. Pro mnoho dnešních Evropanů je židovská kultura spíše spojena s Osvětimí než se židovskými čtvrtěmi, které existují – nebo existovaly – v mnoha městech. Většina z nich je dnes dávno zapomenuta.

Požádejte své studenty, aby se na fotografii podívali a zkusili uhodnout, kde byla pořízena. Cílem tohoto úvodu je, aby se studenti soustředili spíše na celý obrázek než na úkol samotný. Co na fotografii vidí – jaké detaily a kontext? Poté je požádejte, aby se zkusili zamyslet nad tím, co na obrázku není na první pohled patrné, tj. na věci, které nejsou v obrázku přímo znázorněny, ale které za obrázkem zcela jistě leží.

Turistická fotografie z ostrova Rhodos. Nic na obrázku nebo na daném místě nenasvědčuje tomu, že zde kdysi bývala židovská čtvrť s historií starou 2000 let.

(Foto: Christer Mattsson)

„Adresát neznámý“

City Gate – Theatre NN Centre má za cíl vzdělávání a připomínání kulturního dědictví v polském Lublinu. Po mnoho století byl Lublin centrem setkávání mnoha etnických a náboženských skupin. Římští katolíci, ortodoxní křesťané a Židé zde žili pohromadě. Poláci, Židé, Ukrajinci, Bělorusové, Rusové, Arméni a Němci si byli navzájem sousedy.

Toto centrum se snaží o obnovení památky na život Židů v Lublinu. Němečtí okupanti si v Lublinu během druhé světové války vybudovali své velitelství pro východní oblast SS, a Lublin se tak během holokaustu stal centrem pro masové vyvražďování polských Židů. V roce 1939 ve městě žilo 42 000 Židů; dnes jich zde žije ani ne 50. Původní židovská čtvrť byla zcela zničena. Písmena NN v názvu centra znamenají neznámá jména původních židovských obyvatel.

Centrum v roce 2001 zahájilo projekt nazvaný „Dopisy do ghetta“. Děti lublinských škol píší dopisy Židům, kteří ve městě před

holokaustem žili. Studenti se dozvídají o historii a osudu lublinských Židů a vybraným osobám píší dopisy. Dopisy jsou posílány na existující poštovní adresy, kde dříve tito lidé žili, ale samozřejmě dnes se již adresát na dané adrese nezdržuje. Téměř všichni byli zavražděni.

Tím, že se dopisy vracejí na adresu odesílatelů (děti a jejich rodičů) s poznámkou pošty „adresát neznámý“, zvyšuje se jejich povědomí o ztrátách lidských životů lublinských Židů, jejich domovů a kultury.

V roce 1998 centrum vyhlásilo projekt nazvaný „Velká kniha města“. Cílem projektu je shromáždit archivní materiály týkající se polsko-židovské historie Lublinu (fotografie, ústně předávaná svědectví, dokumenty). Stále se rozrůstající dokumentární výstava vycházející z takto shromážděných materiálů nabízí pohled na tuto část předválečné historie multikulturního města Lublin.

Úkolem a odpovědností učitele je připravit skupinu žáků či studentů na různé emocionální reakce, které by u nich mohly nastat během návštěvy nebo po ní.

(Foto: Scanpix)

Zpracování emocí

Proces vzdělávání může být podpořen ze strany pedagoga tím, že studentům jejich pocity z návštěvy pomůže zpracovat. V expozicích a v muzeích jsou vystaveny předměty, fotografie, příběhy a hmotné objekty, které mohou na návštěvníky působit více než jiné. Požádejte studenty, aby si jeden předmět vybrali a popsali jej: formou náčrtu, kresby či písemně. Studenti tak mohou velice rychle najít způsob, jak své pocity ventilovat, a pohnout tak se v procesu vzdělávání dále nebo se posunout k dalšímu tématu. Během navazující práce po návštěvě památníku mohou studenti své kresby nebo poznámky použít k tomu, aby vyvolaly vzpomínky na návštěvu a pomohly studentům navázat na probírané téma.

Silné emoce při návštěvě autentického místa

Návštěva pamětních míst a muzeí spojených s holokaustem přináší nejenom poznatky, ale vyvolává také nejružnější pocity. Když si studenti uvědomí, jak strašlivě zde lidé museli trpět, často cítí smutek, rozrušení nebo zlost. Tyto pocity mohou vést k tomu, že se studenti o téma začnou více zajímat. Avšak v některých případech – pokud jsou úmyslně vyvolány pedagogy nebo průvodci – mohou být tyto dojmy tak silné, že jakýkoli proces vzdělávání o tématu naopak zablokují a ve studentech vzbuzují strach.

Úkolem památníku nebo muzea je svým návštěvníkům historii „přiblížit“. Ve skutečnosti je tato „blízkost“ metaforou k citovému prožitku. Lidé, kteří v těchto místech byli – oběti i pachatelé – nejsou studentům v muzeu reálně „blíže“ než ve třídě, ale studenti mohou naopak cítit, že tomu tak je. Tato emocionální zkušenost může studentům pomoci pochopit důležitost této tematiky, prohloubit jejich zájem o danou oblast, a stimulovat tak touhu dozvědět se více.

Emoce hrají v procesu vzdělávání vždy důležitou roli – pokud studenti cítí odpor, štěstí nebo strach, projeví se to v samotném vyučování. Neuropsychologické výzkumy ukazují, že existuje spojitost mezi citovou angažovaností a poznávacím procesem. Jistá míra citového zapojení je předpokladem pro dlouhodobé učení: více

„Pocity otevírají dveře k pochopení lidí, kteří stáli za těmito zločiny.“

– student, Dánsko

se učíme o tématu, které nás zajímá. Zájem o téma se může prohlubovat rovněž v závislosti na předchozích zkušenostech studenta, na pedagogově osobní účasti a samozřejmě na tématu samotném. Návštěva autentického místa spojeného s holokaustem bude pro mnohé studenty silným zážitkem.

Jak interpretovat emocionální reakce

Studenti své emocionální zážitky z návštěvy památníku nebo muzea obvykle sdílejí, přičemž každý zvolí samozřejmě jinou formu jejich vyjádření. V jiných vzdělávacích souvislostech své pocitové reakce na vyučovanou látku studenti běžně neprobírají. Nejsou tedy zvyklí interpretovat jednak své vlastní pocity, a jednak i reakce svých přátel.

Studenti, kteří se účastnili diskuzí v rámci přípravy této příručky, uvedli, že se cítí pod tlakem buď kvůli tomu, že jim pedagogové, průvodci nebo přátelé nedovolí jejich emocionální zážitky vyjádřit, nebo kvůli tomu, že mají dojem, že se od nich očekává nějaká konkrétní reakce. Tento tlak vyvíjený na studenty může vyústit v demonstraci nevhodného a nežádoucího typu chování, které posléze nejsou schopni vysvětlit ani sami studenti nebo za který se často i sami stydí. Pochechtávají se, jsou vystrašení nebo se snaží jinými způsoby zakrýt reakce vlastní nebo reakce svých přátel. Mezi další způsoby zvládnání a skrývání jejich pocitů může patřit zaměření se na technické detaily expozice, díky kterému se studenti programově uzavrou před emocionálně bolestivými zážitky spojenými se smrtí tolika osob.

Po návštěvě někteří studenti – až provinile – říkali, že „nevědí proč, ale nechtělo se jim plakat“. Je velice důležité vysvětlit jim, že to, že se jim expozice citově v žádném ohledu nedotkla, neznamená, že jsou špatní lidé. Musí jim být také řečeno, že je možné, že nebudou cítit nic zvláštního. Toto upozornění studentům pomůže v případě, že budou mít tendence k pocitům viny, protože se jejich reakce blíží těm výše popsaným.

Pro pedagogy je důležité brát v úvahu možné reakce na emocionální obsah návštěvy pamětních míst. Měli by si také uvědomit, že nikdo nemůže přesně odhadnout, jak bude návštěva probíhat. Proto může být užitečné se studenty průběh návštěvy předem prodiskutovat a dohodnout se s nimi na jistých pravidlech. Studentům může pomoci upozornění, že pro ně nemusí být jednoduché zpracovat jejich očekávání a představy o místě, které je spojeno s nehumánními ideologiemi a na kterém se odehrávaly strašné zločiny. Studenti by si ještě před vlastní návštěvou měli být vědomi skutečnosti, že na některých historických místech jsou rovněž uloženy ostatky obětí, takže je třeba projevit respekt: některé způsoby chování mohou znepokojovat či rušit ostatní návštěvníky.

Jako pedagogové byste se měli na návštěvu také připravit, aby vás nezaskočily vaše vlastní reakce. Rozhodnete se, zda a do jaké míry budete vlastní emoce sdělovat studentům. Toto rozhodnutí samozřejmě záleží pouze na vás, vašem vztahu ke studentům a na vzdělávacích podmínkách.

Význam momentu reflexe

Měli bychom uspořádat vzpomínkový akt? Tuto otázku si před návštěvou bývalých koncentračních a vyhlazovacích táborů často kladou jak pedagogové, tak studenti. Moment reflexe může být považován za podstatný a důležitý, ale může se také stát vynuceným okamžikem, který naruší jednotu návštěvy.

Studenti se často necítí dobře, když se v expozicích mají dívat na vyobrazení ponížených nebo zavražděných osob. Podobně se mohou cítit během návštěvy míst, kde probíhaly popravy a kde byli lidé pohřbíváni bez sebemenšího výrazu úcty. V takové situaci mohou cítit potřebu nějakým způsobem vyjádřit úctu a soucit s utrpením obětí – například zapálením svíčky, přednesením básně nebo zazpíváním písně. V rámci jednoho z litevských projektů byli studenti vyzváni, aby nasbírali kameny a napsali na ně jména zavražděných obětí holokaustu. Kameny byly naskládány na hromadu a vytvořily tak památník.

Je povinností pedagoga, aby bylo toto téma dostatečně prodiskutováno. Proto před návštěvou doporučujeme prohodit se studenty možnost pietní akce. Studenti však musí mít možnost svobodné volby a případně účast na takové akci odmítnout. Pokud pedagog možnost následné reflexe se studenty předem neprodiskutuje, mohou se domnívat, že je to nevhodné nebo že se to nesmí. Nezapomeňte se zeptat pracovníků památníku nebo muzea, co je na místě dovoleno.

Jednotlivci skrytí za statistikami

Databáze jmen v památníku Jad Vašem

Jedním z hlavních úkolů Jad Vašem, izraelského oficiálního památníku obětí holokaustu, je uchovávat vzpomínky na každou jednotlivou oběť tím, že se snaží shromáždit co nejvíce detailních informací o co největším počtu obětí. Všechny detailní informace jsou uloženy v databázi jmen nazvané Síň jmen, jenž je přístupná také prostřednictvím internetu.

Databáze Jad Vašem obsahuje jména přibližně tří milionů osob. V některých případech můžete zjistit, kdy a kde se oběti narodily, kde pobývaly za války, kdo byli jejich příbuzní a kde byly zavražděny. Při plánování skupinové návštěvy určitého pamětního místa by mohli studenti v rámci příprav vyhledat v této databázi osoby, které jsou s cílem vaší návštěvy spojeny. Studenti mohou tuto databázi použít rovněž při vyhledávání informací o osudech těchto lidí během holokaustu.

I několik dalších institucí disponuje archivy, ve kterých jsou uchovány záznamy o bývalých věznicích v koncentračních a vyhlazovacích táborech, „knihy mrtvých“ a další záznamy o jednotlivcích. Některé archivy jsou téměř úplné, ale jiné naopak obsahují jenom fragmenty původních válečných záznamů. Je důležité mít stále na paměti, že i ty nejuplněnější archivy zachycují pouze zlomek informací o tom, v jakých podmínkách se vězni nacházeli. Není výjimkou, že pamětní místa nabízejí rovněž možnost navštívit jejich archiv nebo účastnit se workshopu věnovaného využití archivních materiálů. Stojí za to prozkoumat nabízené možnosti ještě před samotnou návštěvou.

Deník stojí na začátku návštěvy Majdanku

„Chceme studentům dát možnost učit se kreativní a aktivní cestou. Domníváme se, že je to pro ně ten nejlepší způsob výuky a že tím podníme jejich další zájem o tato témata. Jelikož zde v Majdanku stráví studenti pouze několik hodin, myslím, že bychom se měli snažit udělat maximum pro to, aby si odnášeli nezapomenutelný dojem, který jim poslouží jako další inspirace a ovlivní je v dalším vzdělávání.“ »

Během holokaustu bylo zavražděno přibližně šest milionů Židů. Více než jeden milion lidí zemřel v táboře Osvětim II – Březinka. Devadesát procent židovských dětí v nacisty okupované Evropě bylo zavražděno nebo zemřelo v důsledku špatných podmínek, kterým byly vystaveny.

Statistiky jsou zdrcující a je obtížné je správně uchopit. Jsou však klíčem k porozumění obrovskému dopadu holokaustu na Evropu a na skupiny ovlivněné nacistickou vyhlazovací politikou. Současně je nezbytné studenty informovat a ukázat jim, že za každou číslicí je skryt jednotlivec určitého věku, které měl jméno, své názory, pocity, rodinu a přátele.

Represe stojí na počátku toho, z čeho se vyvinula genocida, a společně s budoucími pachateli vymezují oběti do specifických kategorií. Toto kategorizování je často založeno na dlouhé prehistorii stigmatizace skupin, které jsou předefinovány podle ideologie a záměru pachatelů. Dalším krokem je odosobnění jednotlivců příslušejících do skupiny obětí. Tyto osoby jsou následně vnímány jako homogenní skupina namísto jednotlivců s rozdílnými charakteristikami, potřebami a životním stylem.

Ztráta individuality

V roce 1938 byli všichni němečtí Židé donuceni přijmout ke svým stávajícím jménům ještě prostřední jméno určené nacisty – „Sára“ pro ženy a „Izrael“ pro muže. Jakmile dorazili deportovaní Židé do tábora Osvětim II – Březinka, byla jim na předloktí vytetována čísla – stali se bezejmennými. Ostříhali jim vlasy, osobní oblečení jim bylo sebráno a dostali jednotnou vězeňskou uniformu. Rozlišovat mezi jednotlivci se stalo obtížné. Všichni se stali stejnorodou masou. Nakonec byly oběti pohřbeny do hromadných hrobů – v podstatě to ani hroby nebyly – a jejich individualita byla ztracena navždy.

Svým způsobem toto odosobnění jednotlivců začalo již dávno před tím, že byl započat bezprostřední proces vedoucí ke genocidě, a to v době, kdy začala stigmatizace lidských bytostí a jejich vnímání jako skupiny osob se společnými charakteristickými vlastnostmi. Nacistická politika odosobnění Židů a dalších osob označených za Židy byla na tomto základě postavena, a přestože tato politika nebyla detailně naplánovaná dopředu, vyvíjela se postupně krok za krokem. Tento proces ulehčoval pachatelům jejich zločiny i přesto, že páčání zločinů nebylo jejich původním záměrem, neboť se jim podařilo mezi sebou a oběťmi vybudovat obrovský odstup.

Při vyhlazování určité skupiny se pachatelé ve svých myšlenkách rovněž soustředili na negativní charakteristiky skupin, které byly výsledkem jejich předsudků. Jedním ze způsobů odpoutání se od obětí bylo jejich odlidštění (dehumanizace). Členové skupin, kterých se nacisté chtěli zbavit, byli například někdy přirovnáváni ke zvířatům. V průběhu holokaustu byli Židé přirovnáváni ke krysám a obtížnému hmyzu. Podobné případy odlidštěného přístupu byly hlášeny i při jiných genocidách. Například ve Rwandě byli Tutsiové před genocidou a během genocidy, která na nich byla spáchána, popisováni jako švábi. Tato genocida vedla k systematické masové vraždě okolo 800 000 Tutsiů.

Při vzdělávání je dobré používat příběhy jednotlivců. Pro studenty je jednodušší uchopit fakta týkající se jednotlivce a na tomto základě pak vybudovat své znalosti určitého časového období s ohledem na to, jak byla společnost organizována a jaký byl dopad určitých ideologií. Jednotlivé osudy poskytují studentům výchozí bod pro další studium, neboť se s nimi mohou snáze ztotožnit.

Skupina mladých přátel na výletě do lesa Seklutski, Polsko.

Zprava doleva: bratr Motla Replianského, Miriam Koppelman, Hanan Polaczek, Malka Nochomowicz, Dvora z Ivinitz, Motke Burstein, Szeine Blacharowicz, Malka Matikanski a Munia Zahavi. Munia Zahavi, Hanan Polaczek a Malka Matikanski emigrovali do Palestiny. Szeine Blacharowicz přežila holokaust schovaná v lese. Všichni ostatní zahynuli.

(Foto: USHMM)

Dorrieth Oppenheim se svoji babičkou, která jí čte pohádku. V roce 1939 poslali rodiče Dorrieth prostřednictvím organizace Kindertransport z německého Kasselu do Skotska. Rodiče se za ní vypravit nesměli a později byli deportováni do Osvětimi, kde byli popraveni.

(Foto: USHMM)

Yehudit a Lea Csengeri z Transylvánie v Maďarsku byly v roce 1944 deportovány do tábora Osvětim-Březinka, kde byly vybrány pro lékařské experimenty, protože se jednalo o dvojčata. Odmítly se odloučit od matky Rosalie, která měla tudíž dovoleno zůstat se svými dcerami. Dokázaly přežít a byly osvobozeny v lednu 1945.

(Foto: USHMM)

» Tento názor zastává Thomas Kranz, ředitel státního muzea v Majdanku nedaleko Lublinu ve východním Polsku. Toto muzeum při vzdělávacích programech pracuje s projekty, jejichž hlavním cílem je motivovat studenty, podporovat je v dalším nezávislém vzdělávání a zlepšovat jejich schopnosti sebezvzdělávání. Thomas Kranz věří, že tato vyučovací metoda zvyšuje schopnost kritického myšlení a vnímání odlišných myšlenkových konceptů, které pokládá v demokratické společnosti za základní. Jeden z programů je založený na deníku Jadwigi Ankiewiczové, sedmnáctileté polské dívky, která byla v táboře několik měsíců vězněna. Její deník se jako jediný deník z koncentračního tábora Majdanek dochoval. Studenti s ním pracují z pohledu pisatele. Ještě předtím, než začnou s vyhledáváním informací, jsou jim předloženy základní informace o táboře a o rozdílných kategoriích vězňů. Rovněž si mohou prohlédnout obrázky Jadwigi a jejího deníku. Poté při práci ve skupinkách zkoumají určitou část deníku, přičemž se zaměřují na vybraný aspekt historie tábora, například na pracovní podmínky, na perzekuci Židů nebo na život v táboře. Studenti pracují s dokumenty, artefakty, dopisy, knihami a vzpomínkami, které se v muzeu dochovaly. Na konci programu se studenti při prohlídce tábora v roli průvodců vzájemně informují o místech, která jsou v deníku zmíněna. Vyprávějí spolužákům o tom, co Jadwiga na tom kterém místě zažila, a o historii tábora. Lektor muzea se prohlídky také účastní a doplňuje výklad o obecnou historii tábora anebo o důležité informace, které studenti případně opomenuli. Při jiném programu studenti pracují s fotografiemi pořízenými v táboře během čtyřicátých let 20. století. Fotografie jsou doplněny vzpomínkami a studenti mají za úkol najít jednotlivá popsaná místa v táboře. Zjišťují, co zde dnes chybí a co se změnilo. Studenti často uzavírají svou práci na projektu básní, plakátem, knížkou nebo obrázky, které jsou poté uloženy v muzeu. »

» Příběhy přeživších

Studenti, kteří měli možnost setkat se s přeživším holokaustu, toto setkání zpětně popisují jako velice významný a dojemný moment. Člověk, který přežil holokaust, jim může poskytnout své vědomosti o dané době a umožnit jim hlubší pohled na brutalitu jeho utrpení. Studenti mohou také lépe pochopit, jak zločiny holokaustu ovlivnily jednotlivce. Navíc se jim nabízí možnost položit otázky osobnějšího rázu.

Přeživších je méně a méně a mnoho z nich není už schopno navštěvovat školy nebo se účastnit programů nabízených vzdělávacími institucemi a muzei. Nic nemůže nahradit přímou zkušenost setkání s přeživším, ale jejich příběhy – a tím také jejich odkaz – jsou pro budoucnost uchovávány nejrůznějšími způsoby. Několik institucí natočilo filmy, ve kterých přeživší vypráví své příběhy, přičemž některé z těchto filmů je možné si objednat nebo získat na internetu. Mnoho osob, které přežily holokaust, rovněž o svých zkušenostech a vzpomínkách napsalo knihu. Některé organizace a instituce nabízejí jak audio, tak video svědectví prostřednictvím internetu:

www.yadvashem.org

Oficiální izraelský památník obětí holokaustu

www.ushmm.org

Muzeum holokaustu ve Spojených státech amerických (*The United States Holocaust Memorial Museum*)

www.library.yale.edu/testimonies/

Video archiv svědectví o holokaustu rodiny Fortunoffovy při Univerzitě v Yale (*Fortunoff Video Archive for Holocaust Testimonies at Yale University*)

<http://college.usc.edu/vhi/>

Nadace institutu Shoa (*USC Shoah Foundation Institute*)

www.vha.fu-berlin.de/

Archiv vizuální historie (*Visual History Archive* při *Freie Universität Berlin* (přímo propojený s *USC Shoah Foundation Institute*))

[www.bl.uk/learning/histcitizen/](http://www.bl.uk/learning/histcitizen/voices/holocaust.html)

[voices/holocaust.html](http://www.bl.uk/learning/histcitizen/voices/holocaust.html)

-stránky "Hlasy holokaustu" patřící Britské knihovně

Zkoumání, kým vlastně oběti byly – jejich jmen, životů a osudů, a porovnání výsledků s nacisty vytvořeným profilem perzekvované skupiny představuje efektivní způsob, jak studenty dovést k uvědomění si důležitosti jednotlivce, jeho práv a místa ve společnosti. Tento způsob může být rovněž do určité možné míry vnímán jako pokus o obnovení individuality obětí, která jim byla brutálně odebrána. Kromě toho může studenty upozornit na to, jak pohled skrze zastřenou optiku předsudků a nenávisť překrucuje realitu a zabraňuje nám vidět svět takový, jaký je.

Nebezpečím, ke kterému může vést soustředění se na osudy jednotlivců, je potenciaální neschopnost studentů porozumět souvislostem a celému kontextu událostí. Proto je nezbytné, aby pedagogové využili svých znalostí a nepřetržitě zasazovali jednotlivé osudy do širších souvislostí, například pomocí časové osy, na které jsou kromě dat souvisejících s osudem jednotlivce zaneseny také historické události. Doplňkový výklad upozorní studenty na propojenost jednotlivých životů s obecnými událostmi. Jinou možností je vybrat z několika životních osudů společná témata a prodiskutovat je se studenty nebo požádat studenty o hlubší prostudování osudů vybraných jednotlivců. Při tomto způsobu výuky je klíčové pokusit se spíše pochopit dilema a jednání jednotlivých osob z jejich perspektivy a při zohlednění doby, ve které žili, než je soudit na základě naší výhody znalosti minulosti.

Učení se prostřednictvím pachatelů

Vyučování o holokaustu zahrnuje rovněž bližší zamyšlení se nad pachateli. Když dnes uvažujeme o holokaustu, je přirozené, že tehdejší pachatele soudíme za zločiny, kterých se dopustili. Ve snaze pochopit brutalitu a bestialitu pachatelů je však snadné zaplést se do motivů jejich jednání. Nicméně vražda jako taková staví mezi nás a tyto pachatele vysokou zeď. Nechceme se identifikovat s lidmi, kteří byli schopni takovýchto činů.

Vzdělávací přístup, který popisuje pachatele jako šílená monstra schopná strašlivých činů, je z historického hlediska příliš zjednodušující. Tento pohled je paradoxně také odlišující. Zabraňuje nám zkoumat jejich motivy a pochopit, jakým způsobem si vybudovali svůj concept světa, ve kterém si mohli tak strašné činy před sebou i ostatními obhájit.

Pokud budeme pachatele vnímat jako komplexní myslící jedince, kterými také byli, zjistíme, jak se měnily jejich hodnoty a jak se rasistická a antisemitská ideologie může postupně vkrádat do myslí jedinců a připravit cestu ke genocidě.

Vezmeme-li v úvahu světonázor, historický kontext a myšlenkové pochody pachatelů, můžeme sledovat postupný proces vedoucí ke genocidě a snáze tak pochopit, jak mohlo k takovým událostem dojít. U obětí odpovědi hledat nemůžeme; oběti byly vrženy do víru událostí, které byly naplánovány a prováděny jinými.

Fotografie vyvolávají otázky

Fotografie z výstavy v objektu zvaném Sauna ve státním muzeu Osvětim-Březinka, na níž jsou shromážděny obrázky, které si oběti vzaly s sebou při deportaci a které byly nalezeny v tomto táboře po osvobození.

(Foto: Státní muzeum Osvětim-Březinka)

Jednou z možností, jak „zhmotnit“ oběti války, je pracovat s fotografiemi, které samy oběti vyfotografovaly ještě před holokaustem. Tyto fotografie ukazují tyto osoby tak, jak chtěly být vnímány – společně s těmi, které milovaly, na místech, která měly rády, a v takových šatech, které si samy vybraly. Pro studenty není obtížné najít společné a rozdílné znaky mezi lidmi na fotografiích a jimi samými. Zjistí také, že skupina obětí byla velmi heterogenní skupinou. Mohou se dívat na fotografie a zformulovat své představy o tom, kdo tyto osoby byly. Představy studentů budou pravděpodobně založeny na jejich předchozích znalostech a jejich vlastních předsudcích, ale především budou vyvolávat otázky týkající se způsobu, jak tyto fotografie obětí z jiné historické epochy interpretovat a chápat.

Státní památník a muzeum Osvětim-Březinka vlastní rozsáhlou sbírku soukromých fotografií, které u sebe měli vězni při příjezdu do tábora. Ve většině případů to jsou jediné fotografie, které se po zavražděných obětech dochovaly. Před návštěvou obdobného místa můžete studenty požádat, aby si vybrané fotografie pořádně prohlédli - například každý student si může prostudovat jednu fotografii. Na základě jim již známých faktů o holokaustu mohou studenti vytvořit fiktivní příběh osoby na fotografii nebo této osobě napsat dopis. Studenti si budou samozřejmě uvědomovat, že se jedná o fiktivní příběh této osoby, ale toto cvičení jim pomůže „zhmotnit“ si historii prostřednictvím „živého“ člověka. Pedagog může studentům tento úkol usnadnit tím, že jim poskytne skutečná historická fakta k dokreslení příběhu, například dopisy, deníky a jiný autentický materiál. Studenti tak lépe pochopí, co se stalo, a uvědomí si dosah událostí.

Zmiňované fotografie je možné nalézt v publikaci s názvem *Before they perished – photographs found in Auschwitz (Než navždy odešli – fotografie nalezené v Osvětimi)*, kterou připravili Kersten Brandt, Hanno Loewy a Krystyna Oleksy a vydal státní památník a muzeum Osvětim-Březinka v roce 2001. Knihu si můžete objednat na webových stránkách na adrese www.auschwitz.org.pl. Fotografie s dětskými oběťmi, které byly deportovány do tábora Osvětim-Březinka, můžete najít na CD s názvem *We should never forget them (Nikdy na ně nezapomeneme)*, jehož autorkou je Helena Kubica.

Pachatelé, oběti a přihlížejíci

Je důležité obeznámit studenty s obecnými koncepty, které mohou použít při analýze tohoto historického období a které jim pomůžou vytvořit si úsudek. Mezi nejdůležitější z nich patří ty, které definují hlavní aktéry holokaustu. V rámci výzkumu a vzdělávání jsou již dlouho zavedeny tyto kategorie: pachatelé, oběti a přihlížejíci (diváci).

Používání těchto tří skupin hlavních protagonistů studentům pomáhá získat komplexnější obraz historických událostí. Zároveň jim pomáhá lépe objasnit svět, ve kterém jednotlivé osoby činí volby a přijímají rozhodnutí, a chápat motivaci různých aktérů.

Tyto kategorie lze teoreticky snadno definovat, ale je často složité vytvořit mezi pachateli a přihlížejíci jasnou linii. Ještě složitější se kategorizace stává tehdy, pokud ji chceme použít při hodnocení jednání aktérů z etického hlediska. Přestože je to na jedné straně problematické, na straně druhé nám to poskytuje příležitost prodiskutovat lidské chování, míru svobodného rozhodování jednotlivce a také rozměr toho, co je standardní chování.

Pokud chceme tuto kategorizaci jednotlivců používat správně, je nezbytně nutné, aby byli studenti schopní vnímat historické aktéry vždy jako určité reprezentanty lidského chování v určitém kontextu a nikoli jako vzácné výjimky. Během třicátých a čtyřicátých let 20. století se lidé chovali podle kontextu společnosti, ve které se nacházeli. Byl to právě tento kontext, k jehož formování mnozí přispěli, jež se vyvíjel do stále extrémnější podoby, nikoli jednotlivci jako takoví, přestože jisté výjimky existovaly.

Minulost je popisována a chápána skrze jednání a rozhodování osob ve vztahu k jejich okolí. Oběti holokaustu měly možnost jednat pouze v rámci úzce vymezených mantinelů - okolní společnost stanovila omezený rámec pro jejich chování prostřednictvím legislativy, nespravedlnosti, ubližování a lhostejnosti. Studenti se v tomto kontextu často ptají „Proč neutekli?“, „Proč se nebránili?“ a „Jak se mohli vězni v táborech navzájem okrádat?“. Abychom se vyhnuli idealizaci obětí (což je také forma dehumanizace a vytváření si odstupů), je vhodné vyzvat studenty k vyhledávání informací a hledání odpovědí na tyto otázky. Úkolem pedagoga je pomoci studentům s formulováním jejich otázek.

Stejně tak je důležité vyhnout se demonizaci pachatelů. Jednání pachatelů nám ukazuje, jak se může genocida vyvinout postupně, krok za krokem. Pokud se jejich jednáním budeme zabývat hlouběji, objevíme společné ideje a myšlenky, které – ve většině případů – vysvětlují jednání v daném kontextu. Pachatelé jsou ti, kteří páchali zvěrstva a ignorovali lidská práva. Pokud je budeme popisovat jako nepocho-pitelně zlá monstra, ztratíme příležitost zkoumat jejich motivaci a nepodaří se nám objasnit, co se stalo, aniž bychom se uchýlili k velmi základnímu a zjednodušujícímu vysvětlení.

Nejtěžší je definovat skupinu přihlížejíci, ačkoli pro studenty je to skupina, se kterou se nejsnáze identifikují. Je jednodušší porozumět pasivitě než krutosti. Přihlížejíci při každé události hrají důležitou roli – jsou to ti, kteří potvrzují obecný standard. Určitým způsobem jsou přihlížejíci jedinou skupinou, která má možnost

protestovat a bránit lidská práva. Nicméně pro naši generaci je velice snadné sklouznout při hodnocení jejich jednání k použití dnešního historického kontextu a moderních hodnot, což může být považováno za moralizování. Studenti musí jasně pochopit, že prostor pro jednání jednotlivce během diktátorského režimu v nacistickém Německu se výrazně lišil od situace v současném světě.

Cesta k porozumění komplexnosti

Pokud se vyhneme démonizaci pachatelů, idealizaci obětí a moralizování v případech přihlížejících, nabídne se nám příležitost pro studium okolností a možností jednání a motivace všech těchto skupin. Studování historie tímto způsobem studentům objasní složitost tehdejšího světa, ve kterém byly činěny jednotlivé volby a přijímána rozhodnutí. Činy lidí musí být posuzovány skrze historický kontext. Pouze tímto způsobem se nám podaří vytvořit smysluplné závěry, které jsou důležité i pro dnešek.

V průběhu holokaustu se pouze velmi omezený počet osob snažil pomáhat obětem perzekucí. Ale takové osoby, které prokázaly nezměrnou odvahu a nabídly pomocnou ruku, přesto existovaly. Ačkoli není možné tuto skupinu lidí považovat za samostatnou důležitou kategorii v tom smyslu, že by se jí podařilo změnit historii, hraje velmi zásadní roli jako kategorie příkladného chování. Tito lidé se postavili za ochranu nejzákladnějšího lidského práva, které známe: práva na život. Jejich skutky musí být proto nezbytně začleněny do výuky o holokaustu a o lidských právech. Památník Jad Vašem disponuje oficiálními záznamy o těch, kdo byli státem Izrael oceněni titulem Spravedlivý mezi národy. Databáze je přístupná na webových stránkách památníku Jad Vašem a obsahuje rovněž dokumenty o některých oceněných.

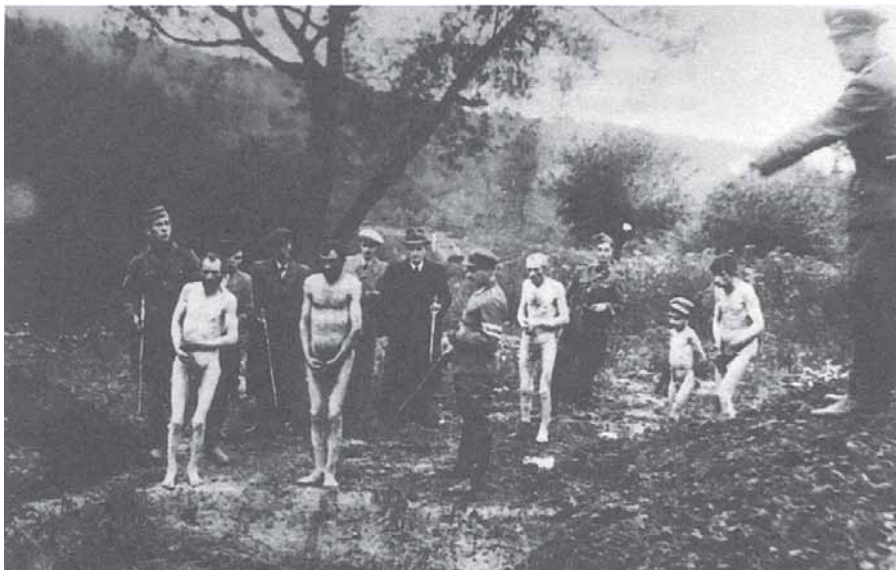
Rodina Reinharda Heydricha, který měl až do roku 1942 v nacistickém Německu na starosti státní bezpečnost a byl tak přímo odpovědný za masové vraždy milionů lidí. Fotografie je převzata z rodinného alba.

(Foto: Bildagentur für Kunst, Kultur und Geschichte)

Zkoumání pachatelů a obětí

Civilisté a vojáci, kteří se účastní masové střelby, pravděpodobně do Židů, v Sniatinu na Ukrajině. Okolnosti vztahující se k této fotografii jsou v mnoha ohledech nejasné, nevíme, o jaké osoby se jedná, a neznáme ani důvod přítomnosti civilistů.

(Autor fotografie neznámý)

Osud obětí stojí při výuce o holokaustu často ve středu zájmu, a to z mnoha důvodů. Nesmíme však zapomínat, že to nebyly oběti, kdo tvořil historii. Většina z nich neměla žádnou možnost volby. Abychom pochopili, co se stalo, musí se studenti pokusit porozumět pohledům, postojům a souvislostem pachatelů a přihlížejících. Jsou to právě oni, kdo mohou zodpovědět otázku „Proč?“.

Požádejte studenty, aby si prohlédli fotografii pořízenou během hromadných poprav na území dnešní Ukrajiny. Zachycuje vojáky, civilisty a úředníky během vraždění židovských mužů. Na fotce je také vidět malý chlapec, který do záběru přichází zprava. Chlapecova nevinnost a neschopnost pochopit svůj tragický osud nás upoutá na první pohled. Skutečnost, že kromě čepice je nahý a společně s ostatními – také nahými – muži stojí v řadě, znásobuje naše vnímání jeho zděšení, zmatení a ponížení. Mnoho z nás tuto fotografii nebo jí podobné již vidělo a snadno odhadneme, že jsou z období holokaustu. Je z nich patrné, kdo je pachatel a kdo oběť. S fotografiemi tohoto typu se objevuje vážné riziko ztráty požadovaného dopadu, protože studenti již s podobným materiálem mají zkušenosti. Jednou z možností, jak se s tímto problémem vypořádat, je přimět studenty k prohloubení jejich pohledu na situaci prostřednictvím těchto úkolů:

Vyzvěte studenty k následující aktivitě: Představte si, že máte možnost mluvit s osobami na fotografii. Máte možnost zeptat se každé osoby na jednu, maximálně dvě otázky. Na co byste se zeptali?

Studenti se nyní musejí více snažit identifikovat osoby na fotografii a přemýšlet nad tím, jaké otázky by je zajímaly a na co by mělo smysl se zeptat. To jim pomůže uvědomit si rozdíly mezi oběťmi a jejich vrahy, které se sice mohou na první pohled zdát banální, ale ve skutečnosti jsou naprosto zásadní. Otázky, jež klademe pachatelům, se naprosto liší od těch, na které se ptáme obětí. Studenti mají většinou nejdříve zájem položit otázku muži v obyčejném černém kabátě se zbraní přes rameno. Chtějí vědět, co tam dělá a proč. Pomocí otázek směřovaných na tohoto muže si studenti uvědomí, že jsou to právě pachatelé, kdo určují situaci. Pouze oni mohou odpovědět na otázku, co se na fotografii děje. Shromážděte všechny otázky od studentů a požádejte je, aby je rozřadili podle toho, na čem jsou založeny: na soucitu, zvědavosti, touze porozumět situaci, předsudcích, odsouzení.

Během tohoto úkolu musí být jasné, že nemůžeme zodpovědět všechny otázky s naprostou historickou přesností, pokud nemáme k dispozici doplňující materiály, které vysvětlují, co přesně se na obrázku odehrává.

Heinz Thilo, lékař SS, při výběru lidí, kteří mají být po příjezdu do tábora Osvětim-Březinka posláni do plynu, a těch, kteří se zde mají udílet k smrti.

(Fotografii pořídilo SS)

Heinz Thilo v „řiti světa“

Heinz Thilo byl jedním z lékařů SS v táboře Osvětim II – Březinka. Během příjezdů nových transportů s vězni dobrovolně prováděl selekce a rozhodoval o tom, kdo bude zavražděn rovnou a koho nechá upracovat k smrti. Thilo nazýval Březinku *Anus Mundi* – „řiť světa“. Byl přesvědčen, že lidé, kteří procházejí selekcemi, jsou lidským „odpadem“ a musí být z evropské společnosti „vyklizení“.

Na proslulé fotografii z probíhající selekce se Thilo dívá na staršího Žida a lehkým pohybem ruky jej posílá na smrt. Ukažte studentům tuto fotografii, poskytněte jim více informací o Thilově činnosti v Březince a požádejte je, aby zkusili popsat, jak asi Thilo tohoto muže vnímal. S přispěním výše uvedených informací studenti pochopí, že Thilo na tohoto muže pohlíží jako na odpadní materiál. Jsou však studenti schopni pochopit, co znamená vnímat lidskou bytost právě takto? Pravděpodobně toho jsou schopni, pokud si uvědomí, jak

vnímají sami sebe nebo ostatní lidi okolo. Proč oni – nebo ostatní kolem – cítí silnou averzi vůči těm, kteří jsou nějak odlišní anebo se chovají zvláště? Proč mají tyto silné pocity? A jsou tyto emoce založeny na zevšeobecnování a homogenizaci, které jsou považovány za první krok v procesu zbavování lidí práva na rovné zacházení? Zamyslením nad těmito emocemi - jak vlastními, tak i spolužáků - si studenti mohou uvědomit jistou podobu mezi nimi a Thilem. Pachatelé nejsou nepochopitelná monstra, která s námi rozhodně nemají nic společného. Liší se od nás právě kontextem, ve kterém žili a který byl tak odlišný od kontextu současné doby, nikoli pouze a primárně svým pohledem na to, co je lidské a co ne.

Přihlízející – mlčící většina

Termínem přihlízející (diváci) jsou označováni v širším slova smyslu všichni ti, kteří nespádají do kategorie obětí, pachatelů nebo těch, kteří obětem nacistického režimu pomáhali (zachránců). Přihlízející mohou stát na pomezí těchto ostatních kategorií; mohou si v různé míře svobodně zvolit, zda chtějí do jedné z nich náležet. Jednotlivec, který je v určité situaci přihlízejícím, může v jiném kontextu vystupovat jako zachránce obětí. Jeho role závisí na daných okolnostech.

O smýšlení mlčící většiny často nic nevíme (pokud nemůžeme jejich uvažování doložit historickým výzkumem) a nemůžeme jejich myšlení porovnávat s naším uvažováním dnes, s našimi etickými a morálními soudy.

Nicméně víme, že početní převaha mlčící skupiny byla dostatečná na to, aby mohla změnit chod dějin, pokud by tyto osoby jednaly konkrétním způsobem. Přihlízející také ztělesňují určitý standard společnosti, ve které žijí. Ospravedlňují probíhající události svým mlčením a rozhodnutím nevměšovat se.

Aktivity pro studenty

Požádejte studenty, aby se zamysleli nad tím, jak různí jednotlivci jednali v různých dobách, a aby poté odhadli důsledky jejich činů pro ně samé a pro společnost, ve které žili. Níže uvádíme příběhy tří osob, které jednaly různými způsoby. Požádejte studenty, aby si příběhy přečetli a analyzovali je pomocí těchto otázek:

- Co tyto osoby přimělo za daných okolností k jednání?
- Jaké riziko podstupovaly?
- Kdo svým jednáním získal a kdo ztratil?
- Mohou být označeni za přihlízející?

Příklad první

V březnu 1938 Německo anektovalo Rakousko a okamžitě na obsazeném území zavedlo stejnou antisemitskou legislativu, která platila v Německu. Mnoho Rakušanů německou anexi přivítalo s nadšením a někteří byli ochotni se na spontánních i organizovaných antisemitských akcích podílet. Většinou se jednalo o veřejné ponižování Židů, jako bylo například čištění ulice pomocí zubních kartáčků. Tato podívaná lákala okolostojící, kteří s údivem přihlíželi. V březnu 1938 jednu takovou scénu sledovala sedmnáctiletá Gitta Serenyová. Později zážitek popsala následovně:

„Na ulici Graben, jedné z nejhezčích vídeňských ulic, jsme viděli muže v hnědých uniformách s páskami se svastikou na pažích, kteří byli obklopeni velkou skupinou převážně Vídeňanů. Někteří z přihlízejících se smáli.

Jak jsme se ke skupině blížili, uviděli jsme v jejím centru přibližně deset lidí ve středních letech, muže a ženy, kteří klečeli a zubním kartáčkem drhli chodník. Jednoho z mužů jsem poznala. Byl to doktor Berggrün, náš dětský lékař, který mi zachránil život, když jsem ve svých čtyřech letech onemocněla záškrtem. Nikdy na tu noc nezapomenu: znovu a znovu mě balil do studených, měkkých prostěradel, a když svítalo, slyšela jsem ho, jak říká: *Sie wird leben*. (Bude žít).

Doktor Berggrün mě uviděl, když jsem mířila k jednomu z mužů ve vojenské uniformě, zakroutil hlavou, ústy signalizoval tiché „ne!“ a pokračoval v drhnutí ulice svým zubním kartáčkem. Já jsem se toho muže ve služební uniformě zeptala: „Co to dělají – zbláznili se snad?“

Příklad druhý

Koncentrační tábory byly zakládány okamžitě poté, co nacisté převzali moc, a jejich funkčnost se stále zlepšovala. Tím se nepochybně propracovávaly k vyšší míře krutosti. Přestože to, co se v táborech odehrávalo, nebylo do detailu popisováno, řada lidí v Německu – a dokonce i ve zbytku Evropy – věděla, k čemu tam dochází. Nicméně pouze málo z nich svůj nesouhlas a námitky projevovalo.

Eleonora Gusenbauerová žila poblíž koncentračního tábora Mauthausen v Rakousku. Bylo nemožné, aby si nevšimla vražd, ke kterým tam docházelo, a rozhodla se vyjádřit svůj nesouhlas s těmito praktikami v tomto dopise místnímu policejnímu úřadu:

„V kamenolomu Wiener-Graben v koncentračním táboře Mauthausen dochází opakovaně ke střílení vězňů. Ti, kteří okamžitě nezemřou, často leží vedle již mrtvých po dobu až několik hodin, někdy i půl dne. Můj dům se nachází na kopci v samém sousedství kamenolomu, a jsem tak často nedobrovolným svědkem těchto násilností.

Nejsem na tom zdravotně nejlépe a tyto činy vystavují moje nervy takovému stresu, že to již dlouho nevydržím.

Proto žádám, aby bylo toto nelidské jednání zastaveno, nebo aby se alespoň odehrávalo na místech, kde není nikomu na očích.“

Příklad třetí

V roce 1940 došlo k prvním deportacím německých Židů do ghatt v okupované Polsku. V průběhu války deportace pokračovaly, přičemž od prosince 1941 nebyli Židé již posíláni pouze do koncentračních táborů a do ghatt, ale také do vyhlazovacích táborů. Deportovaným byl povolen jen velmi omezený počet zavazadel; zbytek svého majetku museli nechat doma. Opuštěné židovské domácnosti byly často rabovány i přesto, že to bylo zakázáno. Doma zanechaný majetek býval podle rozkazu německého ministerstva financí většinou zkonfiskován a vydražen ve veřejných aukcích. Fotografie ukazuje jednu z takových akcí: obyvatelé německého města Lörrach se snaží dostat do budovy, kde se bude prodávat majetek jejich deportovaných židovských sousedů.

**Dav čekající na veřejný prodej
nábytku z majetku obchodníka
M. Weila, Grabenstrasse 15,
Lörrach, Německo
(27. listopadu 1940).**

(Soukromý vlastník)

Aktivní účast usnadňuje vzdělávání

Mnoho studentů má pocit, že existuje nerovnováha mezi tím, jak moc se tématem holokaustu zabývají před návštěvou pamětního místa ve škole, a tím, jaká míra aktivního zapojení se od nich očekává v průběhu samotné návštěvy památníku nebo muzea. Studenti chtějí být aktivní a chtějí se do procesu zapojit mnohem více, než bývá obvyklé. Toto jasně vyplynulo z diskuzí se studenty při zpracovávání této publikace.

Nejčastější formou aktivity v rámci školní skupinové návštěvy pamětního místa nebo muzea je prohlídka s průvodcem. V jejím průběhu lektori instituce učiní přednášku a seznámí studenty s historickým kontextem, životními příběhy a statistikami o místě a s klíčovými událostmi nacistického režimu.

Pokud program prohlídky není přizpůsoben požadavkům skupiny a nebere v úvahu, co již studenti o tématu vědí z výuky ve třídě, existuje riziko, že se informace budou opakovat. Opakování informací studenti vnímají negativně, protože chtějí své znalosti aktivním způsobem obohatit. Tento problém je možné eliminovat, jestliže se s lektory spojíme ještě před návštěvou a prodiskutujeme s nimi, jaký program a prohlídka by nejlépe naplnily specifické potřeby skupiny.

Jedním ze způsobů, jak studenty zapojit do návštěvy místa při zohlednění úrovně jejich stávajících znalostí, je nechat je prozkoumat určitou oblast památníku či muzea nebo určité téma zcela nezávisle. Tím je podpoříme v jejich aktivitě a umožníme jim jistou míru kontroly nad procesem učení. Studenty můžeme ponechat samostudiu buď v rámci organizované prohlídky, nebo po jejím skončení. Většina studentů tuto možnost velmi vítá. Tím, že si mohou vytvořit závěry sami, mají větší chuť k dalšímu učení: poučení, které si z návštěvy odnesou, je tak jejich „vlastní“ a nikoli „naservírované“.

Současně je však velmi důležité, aby pedagog nebo lektor byli k dispozici v případě, že je nutné doplnit nějaké informace či že je třeba studenty v jejich úsilí nějak podpořit. Pedagog hraje v rámci aktivního vzdělávání vedoucí roli. Je zodpovědný za strukturu vzdělávání i za její dodržování, připravuje zdroje a návrhy pro aktivity, které vytvářejí prostor pro uvažování a nutí studenty samostatně přemýšlet. K dosažení pokroku je rovněž důležité, aby studenti byli vybaveni základními znalostmi o tematice holokaustu.

Mnoho muzeí a pamětních míst nabízí vzdělávací programy založené na tomto přístupu. Nicméně pedagog sám může vytvořit vzdělávací koncept, ve kterém návštěva bude součástí rozsáhlejšího vzdělávacího procesu.

Jazyk pachatelů

Při návštěvě pamětního místa nebo muzea musíme mít na paměti, že většina vystavených exponátů reprezentuje události z pohledu pachatelů. To je patrné především u vizuálních materiálů, jako jsou fotografie. Fotografie pořízené pachateli byly často pořízeny za účelem propagandy a jednoznačně optikou pachatelů. Jedním z úkolů je naučit studenty interpretovat materiály z rozdílných perspektiv a naučit je, aby dokázali rozlišovat mezi svým vlastním pohledem na věc, pohledem pachatelů a samozřejmě rovněž pohledem obětí. Studenti by rovněž měli být seznámeni s eufemistickým jazykem pachatelů, kterým popisovali své činy, a s degradujícími termíny užívanými pro oběti. Studenti by měli umět rozlišit mezi prezentovaným záměrem a skrytým jednáním. To znamená, že musí porozumět eufemistickým výrazům, jako je například „zvláštní zacházení“ a „přesídlení“: oba výrazy byly používány jako krycí názvy pro masové vyvražďování.

Studenti pracující na hřbitově v ulici Okopowa na projektu, který má připomenout předválečnou židovskou komunitu ve Varšavě.

(Foto: Alexander Kaplar)

Multikulturní třída

Pedagogika porozumění

Dům Konference ve Wannsee v Německu vypracoval několik možných metod, jak využít přítomnosti studentů z etnických menšin při výuce. Tento přístup je založený na sdílení vlastních příběhů a zkušeností studentů a následném zdůraznění všeobecného aspektu zranitelnosti a utlačování. Poté, co studenti vyslechnou příběhy ostatních, přijímají historii Domu Konference ve Wannsee nezaujatě.

„Zjistil jsem, že tím, že se pedagogové příliš zabývají svými obavami, akorát na sebe přivolají to, čeho se nejvíce bojí. Nevědí, jakým způsobem mají vyučovat o holokaustu studenty z oblasti Blízkého východu. Ale moje zkušenosti s konceptem, který nazývám „pedagogika porozumění“, jsou výborné: bereme na vědomí a vyjádříme pochopení pro rodinnou historii těchto studentů a jednáme s nimi jako s německými občany – což oni jsou.“

To uvedl Elke Grylewski.

Dům Konference ve Wannsee pro tyto skupiny připravil také zvláštní materiály a programy:

„Vytvořili jsme takzvaný multikulturní kufřík, který obsahuje dokumenty ilustrující společnou historii. Vyhledali jsme dokumenty z celého světa z období národního socialismu (1933–1945), dokumenty o rasových teoriích vůči různým skupinám, o sterilizaci a tak dále, na kterých chceme upozornit na to, že tato tematika není omezená pouze na Evropu, ale že se týká lidí z celého světa.“

V mnoha evropských třídách se setkávají studenti z nejrůznějších regionů a kultur celého světa. Mají odlišné rodinné historie; minulost jim byla vykládána z odlišných pohledů a oni sami také současné otázky lidských práv vnímají odlišně. Pro výuku jsou nesmírně cenné zkušenosti studentů z oblastí, kde dochází k závažnému porušování lidských práv. Diskuze vedené se studenty a pedagogy při přípravě této publikace ukázaly, že tito studenti přinášejí hodnotný vhled do problematiky. Tento fakt byl zdůrazňován jak studenty, tak pedagogy. Například učitelé v Itálii uvedli: „Přítomnost studentů pocházejících z několika různých zemí je vynikající příležitostí pro vzdělávání a učení. Mohou italské studenty zatahnout do svých vlastních příběhů a navíc sami tito studenti byli svědky porušování lidských práv.“

Životní příběhy těchto studentů mohou pomoci dát vyučované látce reálný rozměr a zároveň mezi spolužáky vytvoří pocit porozumění. Nicméně použití těchto příběhů v hodinách vyžaduje od pedagoga vysokou míru citlivosti a studenti do sdílení svých zkušeností nesmí být nuceni.

Pedagogové se cítí nejistě

Většina studií, které se týkají výuky o holokaustu v multikulturních třídách, ukazuje, že se zřídka objevují problémy. Přesto se však pedagogové při výuce tohoto tématu mnohdy cítí nejistě. Někteří studenti s vyhraněným pohledem na izraelsko-arabské vztahy mohou být k výuce o holokaustu nepřístupní, někdy i nepřátelští.

Jednou z cest, jak oslovit i tyto studenty, je zdůraznit obecnější aspekty holokaustu, tj. rasistické a exkluzivistické myšlenky, které tvořily základ nacistické ideologie. Některé z těchto klíčových myšlenek nacistického světového názoru je možné najít i v mnoha dalších režimech a velice často jsou důvodem k tomu, že lidé emigrují ze svých vlastí. Studenti mohou porovnávat tyto informace se svými vlastními zkušenostmi s prosazováním těchto myšlenek a hodnot. Dbejte však na to, aby minulost nebyla zkracována.

Studenty, kteří nepocházejí z Evropy, může při historickém výkladu motivovat, pokud pedagog zařadí do výuky souvislosti týkající se jejich regionu původu.

Karikatura zveřejněná 3. 7. 1938 pod titulkem „Dovede jej evianská konference ke svobodě?“ Někteří představitelé zemí svobodného světa uznali nutnost útěku Židů z Německa, většina z nich se však zdráhala tuto potřebu naplnit tím, že by jim poskytla útočiště na svém území.

(Foto: USHMM)

Holokaust byl globální událostí a zanechal celosvětový dojem. Židé před nacisty utíkali z Evropy do celého světa. Nacisté plánovali přesídlit evropské Židy na Madagaskar a po skončení války mnoho států přijímalo a rehabilitovalo přeživší. Krátký úvod do této tematiky studentům poskytne lepší pohled na globální povahu holokaustu, a mohou pochopit, jakou roli v tomto procesu sehrály jejich původní vlasti.

Konference v Evianu

Podnět ke svolání konference ve francouzském městě Evian-les-Bains dal v červenci 1938 americký prezident Franklin D. Roosevelt. Představitelé 32 zemí a 24 dobrovolnických organizací z celého světa na ní jednali o tom, jak pomoci rostoucímu počtu židovských utečenců prchajících před nacistickou perzekucí.

Účastníci konference vyjádřili s uprchlíky sympatie, nicméně nezavázali své země ke zvýšení kvót k jejich přijímání. Skutečnost, že konference nepřijala usnesení odsuzující zacházení se Židy ze strany Němců, byla hojně využívána nacistickou propagandou.

V roce 1938 již byla nacistická perzekuce Židů a dalších skupin všem účastníkům této konference zcela zřejmá, ačkoli holokaust nebylo možné předvídat.

Zkoumání vlastního pohledu na minulost

Státní muzeum v Majdanku ve východním Polsku organizuje výměnné studijní cesty polské mládeže s mladými lidmi z Německa, Ukrajiny a Běloruska. Cílem těchto výměn je napravit předsudky, které vůči sobě mají – předsudky, které se často opírají o historické zkušenosti a vyprávění. Studenti se navzájem poznají, prodiskutují své odlišné pohledy na historii, utříbí si své vlastní vnímání dějin a poznají, že existuje více než jeden názor na interpretaci minulosti. Tak vznikne prostor pro nové výklady historie a pochopení pohledu jiných lidí. Studenti stráví společně jeden týden a hovoří anglicky. Ve smíšených skupinách dostanou na počátku týdne úkol prodiskutovat problematiku předsudků. Tato část programu probíhá ve škole. Program zahrnuje také společné sportovní aktivity, kde mají možnost se navzájem lépe poznat. Druhou část týdne tráví v muzeu a získávají poznatky o své společné minulosti, konkrétně o jejich násilných aspektech. Studenti se účastní organizovaných prohlídek a v muzejním archivu mohou rovněž samostatně pracovat a setkávat se s lidmi, kteří holokaust přežili. Během tohoto programu studenti často sami od sebe pokládají otázky týkající se lidských práv.

Prostor pro diskuzi

Stejně jako se výuka o holokaustu a výuka o lidských právech snaží o to, aby se mladí lidé zamýšleli nad minulostí a přítomností, je úkolem této příručky aktivizovat pedagogy k zamýšlení se nad používanými učebními metodami. Agentura FRA vnímá tuto příručku jako nástroj, který má dát podnět k zamýšlení a dialogu mezi pedagogy, do něhož by vstupovala i sama agentura.

Cílem příručky je posunout diskuzi v této oblasti kupředu a podpořit pedagogy v jejich úsilí při aktivním zapojování mladých lidí do výuky, umožnit mladým lidem získat znalosti o historii a zároveň zařadit tyto znalosti do kontextu dnešního světa.

Sdělte nám, prosím, zda považujete tuto příručku za užitečnou. Informujte nás, zda a jak Vám pomohla co nejlépe využít Vašich návštěv pamětních míst a muzeí pro výuku o holokaustu a o lidských právech. Své názory laskavě zašlete na adresu: information@fra.europa.eu.

Agentura Evropské unie pro základní práva

Agentura Evropské unie pro základní práva

Exkurze do minulosti – výuka pro budoucnost: příručka pro pedagogy

2011 – 52 pp. – 21 x 27 cm

ISBN: 978-92-9192-678-7

doi: 10.2811/18345

Velké množství informací o Agentuře Evropské unie pro základní práva je k dispozici na internetu. Naleznete je na domovských stránkách agentury FRA: fra.europa.eu.

© Agentura Evropské unie pro základní práva, 2010

Reprodukce je povolena pro nekomerční účely a pod podmínkou uvedení zdroje.

Tato příručka Agentury Evropské unie pro základní práva (FRA) úzce souvisí s výzkumem úlohy pamětních míst a muzeí při vzdělávání o holokaustu a o lidských právech v EU. Hlavní a souhrnné zprávy „Objevte minulost pro budoucnost“ poskytují představu o základních zjištěních výzkumu a jsou k dispozici na internetové adrese fra.europa.eu.

**Europe Direct je služba, která Vám pomůže najít
odpovědi na Vaše otázky o Evropské unii**

Bezplatné telefonní číslo (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

Někteří mobilní telefonní operátoři neposkytují přístup k linkám s předčíslem 00 800 nebo mohou toto telefonní spojení zpoplatnit.

Jaká je role pamětních míst souvisejících s holokaustem v dnešní společnosti? Co nabízejí tato místa mladým lidem? Co mají vzít školy a pedagogové v úvahu při plánování návštěvy pamětního místa? A jak mohou pedagogové takovýchto návštěv při výuce o holokaustu a o lidských právech co nejlépe využít?

Tato příručka obsahuje řadu příkladů, rad a historických faktických informací, které přispějí k tomu, aby návštěva pamětních míst holokaustu a výstav souvisejících s holokaustem byla pro pedagogy a studenty smysluplným a obohacujícím zážitkem.

FRA - Agentura Evropské unie pro základní práva
Schwarzenbergplatz 11
1040 - Vídeň
Rakousko
Tel. +43 (0)1 580 30 - 0
Fax +43 (0)1 580 30 - 691
E-Mail: information@fra.europa.eu
fra.europa.eu

